

~DERGİ~

İktisadiyat Dergi – 2016

İktisadiyat Dergi her yıl, bir önceki yıl içerisindeki yazılardan bir seçkiyi okurlarına sunmayı amaçlar. Bu sayede en çok okunan yazılar, bir dokümanda toplu olarak erişime açılır. Yayın, ilerleyen sayılarında özel sayılar da yayımlamayı hedeflemektedir.

CC BY-NC-ND

Bu lisans, size alıntı yapıldığı sürece, eserin değiştirilmeden indirilebileceğini, paylaşılabilirliğini ancak değiştirilemeyeceğini ve ticari amaçla kullanılamayacağınızı belirtir. .

Ancak dergi içerisinde yazarından ya da yayımcısından izin alınarak paylaşılan yazılar bu geniş telif kapsamının dışındadır.

Web adresi : www.iktisadiyat.com/iktisadiyat-ozel

Twitter : <https://twitter.com/iktisadiyat>

Facebook : <https://www.facebook.com/iktisadiyat>

İçindekiler

Cambridge Sermaye Tartışmalarına Tanıklık Etmek – Çınla AKDERE

Cambridge sermaye tartışmalarına ne oldu? Bu soruyu ben değil, 2003 yılında *Journal of Economic Perspectives* adlı akademik dergide yayımlanan makalelerinde A. J. Cohen ve G. C. Harcourt birlikte soruyorlar. Sahiden de, Cambridge sermaye tartışmalarına ne oldu? Şimdi de ben soruyorum. Cohen ve Harcourt'a göre, tartışmalara katılan birçok kişi artık hayatta olmadığından bu sorular geçmişin tozlu, karanlık, ışısız odalarının unutulmuş, örümcek ağılarıyla kaplanmış kitap raflarında kaldı. Aslında tam olarak böyle söylemiyorlar, ben biraz dramatikleştirdim. Onların açıklamalarından anlaşılan tartışmaların durduğu. Oysa bana sanki bu tartışmalar hala devam ediyormuş gibi geldi. Bu yazıda, neden Cohen ve Harcourt ile aynı fikirde olmadığımı anlatmaya çalışacağım. Bunu yapabilmek için birçok konuya değinmem gerekti. O yüzden de yazı uzadıkça uzadı. Sanal dünyanın alan genişliğinin hissettirdiği sanal özgürlük duygusuyla, kimi zaman konu dışına çıkmayı da göze alarak, yazdıkça yazdım. Okuyucuyu da biraz olsun düşünmek adına yazımı dört bölüme ayırdım. Yani tam sıkılmaya başladığınız anda yazı bitecek ve devamı için bir hafta beklemeniz gerekeceğinden tekrar merakınız canlanacak. Böyle olur diye umuyorum. Yazılarda nelerden bahsettiğime de kısaca değinip konuya geçmeden önce son bir ekleme yapmam istiyorum. Cohen ve Harcourt tartışmanın durduğuna dair kanaatlerini çok da içlerine sindirememiş olacak ki, makalelerinde son birkaç söz daha söyleme gereği hissediyorlar. Diyorlar ki, tartışmalarda sorular cevaplanmadı fakat ilgili konular tekrar gündeme getirilirse Cambridge tartışmaları yeniden ziyaret edilecektir; tıpkı aslında Cambridge tartışmalarında, o zamandan 80 yıl öncesinin sorularının yeniden ziyaret edildiği gibi. Hem iktisat cephesinde kayda değer yeni bir cevap yok hem de 'yine de umutluyuz' diyorlar sanki... Oysa ben tek ve net bir şey söylüyorum: Cambridge tartışmaları devam ediyor...

Davetsiz bir misafir

Her sene birçok iktisadi düşünce tarihçisini biraraya getiren, European Society of History of Economic Thought (ESHET) tarafından düzenlenen konferansın 2015 ayağı Roma'da gerçekleşti. Ben de böylece çok merak ettiğim Roma şehrine ilk kez gitme fırsatı elde ettim. Konferansın Mayıs sonuna doğru, yani şehir iyice ısınmaya başlamadan gerçekleşmiş olması konusunda da şanslıydım. Roma'da doktora yıllarından arkadaşlarımla birlikte konaklamıştım. Sabahları konferansın yapıldığı Roma Tre Üniversitesi'nin kampüsüne ilkbahardan kalma güzel esintiler eşliğinde hep birlikte gitmek, Roma sokaklarını birlikte gezmek, orijinal Tiramisuları birbiriyle karşılaştırmak çok mutlu ediciydi. Konferans organizatörleri tarafından önerilen şehir turunda karşılaştığım gizli bir sürprizle seyahatim benim için daha da bir anlam kazandı. Klasik dönem, Ortaçağ ve Geç Rönesans dönemlerine ait eserlerin ve binaların tanıtılacağı turlardan birini seçmek gerekiyordu. Çok zorlanarak ilkinin seçtim. Roma Milli Müzesi (The National Museum of Rome)'nin Palazzo Massimo alle Terme kısmında sergilenen birbirinden bilindik Roma ve Yunan mitolojisine ait kahramanların heykelleri gözlerimi kamaştırdı. Hem Yunan ve hem Roma mitolojilerindeki karmaşık ilişkiler ağından gözü korkmuş ama bir yandan da söylenceleri aklımda tutmaya çalışan biri olarak, yıllar önce keşfedip hikayesinden çok etkilendiğim Ay Tanrıçası Selene (Σελήνη)'nin heykelini görmek beni fazlasıyla heyecanlandırdı. Bu, Roma'nın o yaz benim için hazırladığı ilk sürprizdi.

Her sene farklı bir temayı ele alan konferans 2015 yılında, “Great Controversies in Economics” başlığı altında organize edilip, iktisadi düşünce tarihindeki büyük tartışmalara ayrılmıştı. Roma’nın bana yaptığı ikinci sürpriz, doktora tezi jürimde yer almış Avusturyalı profesör Heinz D. Kurz’un sunuşunu dinlemek için izleyici olarak katıldığım bir oturumda tanık olduğum Cambridge sermaye tartışmalarıydı. Aslında durumum Lewis Carroll’un ünlü romanındaki Alice’den farksızdı: Sürekli acele etmemi söyleyen tavşanı takip eder gibi bir oturumdan diğer oturuma koşarken sanki bir çukurdan içeri düşmüştüm. Neden bahsedildiğini anlayamıyor, kavramları seçebilsem de argümanları kesinlikle çözemiyordum. Önümde birkaç kurabiye bulsaydım küçülmeyi umarak hemen yerdim. Salonda post-Keynesgil teori üzerine çalışmış birkaç arkadaşı seçmem bile ortama yabancılığımı kıramadı. Derken konferans programının kitapçığına sarıldım ve incelemeye koyuldum.

Konferans konusuyla birebir örtüştüğünden tarihi Cambridge sermaye tartışmalarına yedi oturum ayrılmıştı. Bunlardan dördü neo-Ricardocu okulun babası ünlü iktisatçı Pierro Sraffa’nın yayımlanmamış eserlerine, çalışmalarının yeni yorumlarına ve etkilendiği iktisatçılara; iki oturum doğrudan Cambridge tartışmalarına; bir oturum da sermaye kavramının büyüme ekonomisindeki rolüne odaklanmıştı. Benim dinlemekte olduğum oturumda konuşan isimler şöyleydi: Heinz D. Kurz, Bertram Schefold, Tagashi Yagi, Theodore Mariolis, Lefteris Tsoulfidis, Stefano Zambelli, Neri Salvadori, Ariel Dvoskin, Saverio M. Fratini, Fabio Petri. Bütün bu bilgiler beni rahatlatırsa da, tartışmanın teoriye iyice gömülmüş matematiksel dili beni olup biteni anlamaktan alıkoyuyordu.

Yıllarca konferanslarda severek izlediğim iktisat metodolojisi oturumlarında hiç rastlamadığım bir atmosfer hakimdi salonda. Avusturyalı profesör Kurz, Alman profesör Schefold gibi genelde soğuk ve soğukkanlı görünen hocaların afacan çocuklar gibi heyecan içinde hop oturup hop kalktıklarına; ders kitabını iktisadi düşünce tarihi dersimde okuttuğum Yunanlı profesör Lefteris Tsoulfidis’in sunuş boyunca bir o yana bir bu yana gidip gelmesine; ilk kez dinlediğim İtalyan profesör Stefano Zambelli’nin etrafındakileri eni konu azarlarcasına canlı, yüksek sesle ve ısrarcı ses tonuna tanık oluyordum. Kulaklarınızı tıkasanız bu son konuşmacının futbol ya da siyasetten başka bir konudan bahsetmediğine hatta teorik bir meseleden bahsetmekte olduğuna asla inanamazdınız.

Ayrıca hocaların birbirlerine karşı samimi ve doğal tavırlar içinde olması da dikkatimi çekmişti. Bazen çocuk gibi kızıp, bazen de eski dostlar gibi birbirlerine takıldıklarını farkedebiliyordum. Sonradan anlayacaktım ki son gözlemim aslında gerçeği yansıtıyordu. Yıllardır Cambridge sermaye tartışmaları vesilesiyle onlar zaten hep birbirleriyle tartışıyor, atışıyor ve şakalaşıyordu. Neredeyse bir ömür boyu, insanlık tarihinin bir meselesini çözmek uğruna mesai harcamışlar, kapitalist sistemin mekanizmalarını çözmek için birbirleri sayesinde motivasyonlarını hep canlı tutmuşlardı. O an aslında Cambridge tartışmalarına tanıklık etmekle aslında bir tarihe tanıklık etmekte olduğumu anladım ve ürperdim. Geriye bu köklü tartışmanın dilini çözebilmek için literatüre dönmek ve tartışmayı özetleyen belli başlı makaleleri okumak kalmıştı [1].

Ertesi sene yani 2016’da ESHET Paris’te düzendi. Bu kez teması “Inequalities in Economic Thought” olan konferansta Sraffa ve Cambridge tartışmalarına 2-3 oturum ayrılmıştı. Paris’te, Sraffa’yı Walras’ın ve Hicks’in çalışmaları dışında zamanlararası (intertemporal) fiyatlarla ilişkilendiren bir oturumda yine yukarıda saydığımız ekipten isimler vardı. Onlar dışında yukardaki listeye eklenmesi gereken isimler

şöyle: Wildried Parys, Ajit Sinha, Roberto Ciccone, Rogerio Arthmar, Michaël McLure, Antonella Palumbo, Attilio Trezzini, François Alisson, Alexander Tobon.

Sraffa'nın mirası

P. Sraffa'nın 1951'de, Ricardo'nun toplu eserlerine editör olarak yazdığı önsöz ve 1960'da yayınlanan magnum opusu *Malların Mallarla Üretimi. İktisat Kuramını Eleştiriye Açış* adlı kitabı neo-Ricardocu akımın başlangıcı sayılır. Bu çalışmalar hem emek-değer teorisine alternatif oluşturma hem de neoklasik teoriye darbe vurma yönünde sağlam bir altyapıyı oluşturur. O dönemde Marksistler birincisiyle aynı fikirde olmayabilirler, fakat konuya verdikleri güçlü tepki Marx'ın politik iktisada eleştirisini yeniden canlandırılmış olur[2]. Neo-Ricardocular ve Marksistler arasındaki en büyük benzerlik, iki okulun da bölüşüm konusunu "temel ekonomik problem" olarak kabul etmeleridir (Yeldan, 2011, s. 171). Neoklasik iktisatçılar da marjinal değer-bölüşüm kuramını hedef alan darbeye karşı kendilerini savunurlar. Cambridge sermaye tartışmaları neo-Ricardocular ile neoklasik iktisatçılar arasında geçtiğinden Marksistlerin tepkileri bu yazının dışında kalacak.

Tartışmanın "Cambridge Controversies" ya da "Cambridge Capital Controversies" adıyla anılmasının nedeni, neo-Ricardocu okulu temsil eden Sraffa, Joan Robinson ve takipçilerinin İngiltere'deki Cambridge University'de; Robert Solow'un büyüme teorisini savunan Paul Samuelson'ın Amerika'nın Massachusetts eyaletinin Cambridge kentindeki MIT'den olmaları. İngiltere-Cambridge'dekiler Amerika-Cambridge'dekilerin teorisini Ricardo, Marx ve Keynes'in bıraktığı mirastan yararlanarak eleştirir.

Sraffa magnum opusunu tam 62 yaşında yayımladı! Birçoğumuz için sevindirici bir haber! Peki Sraffa 62 yaşına kadar ne yaptı? Aslında mektuplarından ve yazılarından anlaşıldığı üzere, 1946'da, yani 48 yaşındayken büyük eserinin tohumları çoktan atılmıştı. Bu tohum marjinalist kurama dair çekincelerinin ifadesiydi. Bu çekincelerden bahsetmeden önce Sraffa'yı daha yakından tanıyalım.

Piero Sraffa 1898-1983

A. Gramsci, J. M. Keynes, L. Wittgenstein gibi çağının büyük düşünürleriyle düşünce alışverişinde bulunmuş Sraffa, Torino'da doğdu. Hukuk fakültesinden "Monetary Inflation in Italy During and After the War" adlı çalışmasıyla mezun oldu. 1921-1922 yıllarında bulunduğu London School of Economics'te Keynes ile tanıştı. Bu karşılaşmada Keynes 23 yaşındaki genç iktisatçıdan etkilendi ve önce ona *Manchester Guardian*'a İtalyan banka sistemi ile ilgili bir makale yazmasını önerdi. Sraffa Keynes'in önerisini dinleyip, faşistlerin finansal dünyada yarattığı krizlere de değinen, daha sonra *Economic Journal*'da yayımlanan ve Mussolini hükümetinin tepkisini çeken "The Bank Crisis in Italy" adlı makaleyi yazdı. Yine de Perugia Üniversitesi İtalyan iktisatçıyı politik ekonomi ve kamu finansmanı bölümünde okutmanlığa aday olması için davet etmiştir. Bu pozisyona başvuru sunuşu için hazırladığı metin aynı zamanda, onu ilk ses getiren eserini yazmaya teşvik eder. İtalyancası "Sulle relazioni fra costo e quantità prodotta" olan, Y. Edgeworth'ün desteği sayesinde "The Laws of Returns Under Competitive Conditions" başlığı ile 1926'da *Economic Journal*'da yayımlanan bu eser başarı kazanır. Bu makalede Alfred Marshall'ın kısmi denge analizini hedef alarak, azalan, sabit ve artan getiri konusuna odaklanır. Makale İngilizce yayımlanmasından sonra tekelleri rekabet konusundaki tartışmayı da hareketlendirir. Sraffa Cagliari Üniversitesi politik iktisat bölümüne "full professor" olarak alınır. Hayatının sonuna kadar bu kadroda kalacak fakat hiçbir zaman orada olmayacak, maaşını da üniversitenin kütüphanesine bağışlayacaktır (Kurz & Lager, 2010, ss. 14-16; Kurz 2000, 3-23).

1927'de Sraffa'nın hayatında çok önemli bir değişiklik olur. Sraffa Keynes'in desteğiyle Cambridge'e öğretim üyesi olarak atanır ve orada verdiği derslerde değer kuramını tüm yönleriyle okutmaya başlar. Ders yükü eserlerini geliştirmesini engellediğini anlayınca öğretim görevliliğinden istifa eder. Kütüphaneci görevine getirilen Sraffa 1931'den itibaren artık Marshall Kitaplığı'nın başındadır. Aynı zamanda Cambridge lisansüstü programının da sorumlusu olur. Tam teorisine konsantre olacakken bu

kez de uzun soluklu başka bir görev üzerine kalır ve teorik çalışmaları yine ikinci plana atılır. Bu reddedemeyeceği görev Royal Economic Society adına Ricardo'nun tüm eserlerinin yayın editörü olmaktır. 1930'dan itibaren, The Works and Correspondence of David Ricardo adını alacak ve 1951-1973 arasında 11 cilt halinde yayımlanacak eseri arkadaşı ünlü Marksist iktisatçı M. H. Dobb ile literatüre kazandırma işine başlar.

David Ricardo (1772-1823)

Sraffa 1936'da Royal Economic Society'nin bilim üyeliğine atanır. Dolayısıyla, Sraffa asıl teorik çalışmasına 1931-1942 ve 1946-1956 yılları arasında ara vermek zorunda kalır. Ancak 1956'da tekrar kitabının başına oturabilir ve *Malların Mallarla Üretimi. İktisat Kuramını Eleştiriye Açış* alt başlığıyla ancak 1960'da basılır. Sraffa 3 Eylül 1983'te Cambridge'de hayata gözlerini yumar (Kurz & Lager, 2010, ss. 14-16; Kurz 2000, 3-23).

Bugün kim sermayeden bahsediyor?

Kitabını, "21. Yüzyıldaki çok yönlü ekonomi politik değişmelere katkı sağlayacağını umduğu mütevazı bir kurumsal fayda" (Piketty, 2015, s. XXII) olarak değerlendiren Piketty, bugün sermaye kavramına en çok eğilen iktisatçı olarak görülebilir. Marx'ın *Das Capital*'inden esinlenerek kitaba verdiği başlığa dikkat edin: *Yirmi Birinci Yüzyılda Kapital. Neden Yirmi Birinci Yüzyılda Rant ya da Yirmi Birinci Yüzyılda Emekdeğil?* Bu iki soruya elbette espirili ya da ideolojik farklı cevaplar verilebilir. Piketty'nin iktisat teorisindeki 200 yıllık kafa karışıklığından sonra sermayeyi yeniden tanımladığını söyleyenler olduğu kadar, D. N. Weil (2015)'in ve E. Fullbrook (2014) gibi, konuya yeni kafa karışıklığı eklediğinden dem vuranlar da var.

Piketty kitabında zenginlik/servet (wealth/capital) terimlerini nerdeyse eşanlamlı olarak kullanır. Bu doğrultuda, Piketty'deki sermaye tanımı, piyasa değerleriyle toplulaştırılmış (beşeri olmayan) tüm maddi ve mali varlıkları (konut, tahvil, hisse senedi, üretim sermayesi, patentler vs.) içeren bir birikime karşılık gelir. Özen & Voyvoda (2014, s. 666)'nın belirttiği gibi, yaklaşık 700 sayfayı kapsayan ve yeni bir veri setine dayanan geniş bir analizi ortaya koyan kitap, sermaye kavramını merkeze koyuyor. Bu da gösteriyor ki, "Piketty, kendisinden önceki çalışmalarda görülmemiş uzunluktaki bir dönem için sermayenin yapısını ve dinamiklerini detaylı bir biçimde ortaya koyarak kitabı yazmaktaki temel hedefi olan 'eşitsizlikler'in yapısal analizine ilerliyor. Bu seyrile '21. Yüzyılda Sermaye' başlıklı kitabın amacı da ortaya konmuş oluyor: 'Paylaşım sorununu/meselesini ekonomik analizlerin merkezine yerleştir[mek]' (s. 15)". (Özen & Voyvoda, 2014, s. 666). Piketty (2014, s. 233) sermaye/gelir oranındaki değişmeyi, sermaye-emek bölüşümünün ve yakın dönemde sermayenin milli gelirdeki payında yaşanan artışın tarihsel bağlamına oturtuyor. Fakat, Piketty'nin "sermaye" demekle neyi kastettiğini sorgulayan makalelerle karşılaştığınızda, durumun teorik canalicılığı da gözler önüne serilmekte.

Fullbrook "Capital and Capital: the second most fundamental confusion" (2014) adlı makalesinde Piketty'nin kitabındaki sermaye kavramını sorguluyor. Şaşırtıcı olan şu ki bunu yaparken Cambridge tartışmalarına hiç değinmiyor. Fullbrook, Piketty'nin kitapta sermaye kavramına değinmiş olmasını eleştiriyor, bu kavrama değinilmesinin kitabın başarısının daha da artmasını engellediğini dile getiriyor (Fullbrook, 2014, ss. 149-150). Bu yargısını temellendirmek için kitapta sermaye kavramının bazen iki bazense üç farklı anlama geldiğini ekliyor ve bu anlamları incelemeye soyunuyor:

1. Anlam: Nesneler kümesi (toprak ve doğal kaynaklar dışındaki binalar, makinalar, altyapı tesisleri vs.)
2. Anlam: Bu nesnenin özellikleri
3. Anlam: Bu nesnelerin piyasa değerleri (Fullbrook, 2014, ss. 149-150)

Özen & Voyvoda (2014, s. 666) kitaptaki bu terminolojik karmaşayı “gelir ve zenginlik” kelimelerini birarada kullanarak geride bırakıyor. Onlara göre kitap, “kapitalizmin merkez ekonomilerinde ve özellikle ABD’de 1970’lerden bu yana sürekli artış gösteren, 21. yüzyılın başında nerdeyse 19. yüzyılın ikinci yarısındaki seviyelerinde ulaşmış ve Piketty’nin öngörülerini uyarınca yoğunlaşarak sürdürülemez hale gelecek olan gelir ve zenginliğin dağılımındaki eşitsizliklerin nasıl bir süreçte ve neden ortaya çıktığının tespiti açısından da kritik.” Fakat, meselenin terminolojik karışıklıktan çok daha derin teorik sorunlara dokunduğunu hisseden Fullbrook (2014, s. 150) kavramları çift görüyor. Ona göre kitapta karşılıklarını bulduğu iki ayrı gelir ve sermaye kavramı mevcut. “Gelir-1” ve “Zenginlik-1” nesneler kümesine tekabül ederken, “Gelir-2” ve “Zenginlik-2” ise bu nesnelerin piyasa değerlerine karşılık geliyor.

Belki de burada sorunun köküne inmek için Cambridge tartışmalarına bir dönüş yapmak uygun olabilirdi. Yukarıda bahsedildiği üzere bu dönüşü Fullbrook yapmaz. Piketty ise kitabında Cambridge tartışmalarına maalesef kısaca ve talihsizce değinir. Piketty, Amerika-Cambridge ekonomistleri Solow ve Samuelson’ı, ikame edilebilir faktörlerin olduğu bir üretim fonksiyonunun savunucuları olduğunu nötr bir tonda tanıtırken, İngiltere-Cambridge ekonomistlerinden ise negatif havada bahseder: “Kafa karışıklığından tamamen azade olmayan Joan Robinson, Nicholas Kaldor ve Luigi Pasinetti”. Bu kafa karışıklığının hangi konuda olduğunu netleştirmeyen Piketty, onları “büyümenin her zaman dengede olduğunu iddia eden Solow modelinin, Keynes’in kısa vadeli dalgalanmalara atfettiği önemi göz ardı ettiğini düşünen ekonomistler” olarak tanıtır (Piketty, 2014, s. 247). Sermaye tartışmalarında gelir ve tasarrufun önemini gündeme getiren Domar ve Harrod’un katkısını Cambridge tartışmalarının içeriğine bağlar. Aşağıdaki paragraftan da anlaşılacağı üzere Piketty, samsasyonel Cambridge tartışmalarını uzun dönem-kısa dönem konusundaki bir yanlış anlaşma kadar basite indirir. Ayrıca nedense, İngiltere-Cambridge’deki iktisatçıların gündeme getirdiği Ricardo ve Sraffa mirasını yoksayıp, pozisyonlarını sadece Keynes’e dayandırır. Piketty’nin, bugün neo-Ricardoculara post-Keynesgiller denmesini baz alarak böyle yazmış olabileceği akla geliyor. Savran’a sorarsak, Ricardo’yu hiçbir zaman benimsemeyen Keynes neo-Ricardoculara post-Keynesgiller dendiğini duysa bu işten pek hoşlanmayacaktır (Savran, 2010):

Bugün geriye dönüp bu ihtilafa baktığımızda tartışmanın oldukça altı çizili bir sömürgecilik sonrası boyutu olduğunu (Amerikalı ekonomistler, Adam Smith’den beri ekonomi disiplinine hükmeden İngilizlerin tarihi vesayetinden kurtulmaya çalışırken, İngilizler de ihanete uğradıklarını düşündükleri Lord Keynes’in anısını müdafaa ediyorlardı) ve ekonomi bilimini aydınlatmaktan ziyade gölgelediğini görürüz. Aslında İngilizlerin şüphelerini haklı çıkaracak hiçbir kanıt yoktu. Solow ve Samuelson büyümenin kısa vadede istikrarsız olduğuna ve makroekonomik istikrara yönelik Keynes’ci politikaların sürdürülmesi gerektiğine zaten iknaydılar. (Piketty, 2014, ss. 247-248)

Gelir bölüşümü, Ricardo (Works, c. I, s. 61)’nin deyimiyle, “siyasal iktisadın temel sorunu” olarak kabul edilir. Gelir bölüşümünü incelemek demek bu bölüşümü etkileyen koşulları, nedenleri, olguları ve bunlarda zaman içinde ortaya çıkan değişimleri incelemek demektir. Klasik iktisatçıların analizlerinde özellikle uzun dönemde meydana gelen değişimlere odaklanırlar. Kurz & Lager (2010, s. 17), neoklasik iktisatçıların da uzun dönemi analiz etmeye odaklanmış fakat sermaye kavramı ve sermayenin dinamiklerini açıklamakla ilgili güçlükler yaşamaya başlayınca bu yöntemi bırakmak zorunda kaldıklarını ifade eder.

Piketty’nin kitabının ana amacı son ikiyüzyıla dair sermaye ve gelir eşitsizliğini ortaya koyan verileri yorumlamaktır. Fakat, iki dünya savaşının verilerde yarattığı kesintinin uzun vadeli perspektifler geliştirmeyi engellediğini belirtir. Sermaye/gelir ve sermaye/emek bölüşümünün uzun vadeli dinamiklerini incelemek için gerekli verilere ancak 20. yüzyılın sonundan itibaren sahip olduğumuzu vurguyan Piketty, en kesintisiz verilerin en doğru yorumlarının kendi kitabında mevcut olduğunu yazar (Piketty, 2014, ss. 247-248). Cambridge tartışmalarını veri eksikliğinden dolayı verimsiz ilan eder ve iktisadi düşünce tarihinde daha önce sorulmamış, hala cevapları aranan bazı sorular sorduğunu tamamen gözardı eder:

Bana kalırsa, Cambridge sermaye tartışmasına hakim olan sertlik – kimi zaman da verimsizlik – her iki tarafın da tartışmanın başlıklarını belirlemek için gerekli olan tarihsel verilere sahip olmayışından kaynaklanmıştır. Her iki tarafın da Birinci Dünya Savaşı öncesine ait ulusal sermaye tahminlerine ne denli az başvurduğunu görmek gerçekten çarpıcıdır; herhalde o dönemin gerçekliğinin 1950'ler ve 1960'ların gerçekliğiyle uyumlu olmadığını düşünmüş olmalıdır. (Piketty, 2014, s. 248).

Büyümenin modellenmesi

Büyümenin modellenmesi konusunda karşımıza birçok problem çıkar. Özel mülkiyete dayanan bir ekonomide, bireylerin davranışları ve kurumların düzenlemeleri ekonominin yapısını belirlerken, üretim ve bu üründen elde edilen gelirin farklı sosyal sınıflar arasında bölüşümü esastır. Büyüme modelleri ekonominin genel denge noktasına nasıl geleceğini anlatmak için ortaya koyulur (Yeldan, 2011). Bu konuya farklı iktisat okulları farklı modeller geliştirerek yaklaşmıştır. E. Yeldan'ın *İktisadi Büyüme ve Bölüşüm Teorileri* (2011) ve geçtiğimiz yıl Benan Eres'in yetkin çevirisiyle Türkçeye kazandırılmış D. K. Foley and T. R. Michl'in *Büyüme ve Bölüşüm* (2015) adlı kitapları bu alandaki standart kitaplar gibi sadece neoklasik teorinin açıklamalarına değil, Keynesgil ve Marksist büyüme modellerine de odaklanır. "Keynesgil" terimini "Neo-Ricardocu" ibaresi ile eşanlamlı kullanan Yeldan (2011), Cambridge tartışmalarını büyüme modelinin aşamalarını da sergilereyrek etrafılca inceler (Yeldan, 2011, ss. 91-92; ss. 171-180). İlk etapta, Neo-Ricardocuların eleştirdiği büyüme modelinin sorunlu dünyasına girmez ve basit bir büyüme modeli ortaya koyar. Modelde, dış ticaretin ve devletin (yani vergilerin, mali harcamaların, bütçenin ve ticaret açığının) olmadığı kapalı bir özel mülkiyet ekonomisinde tek bir mal üretilmektedir. Pulluk, el arabası ve başka aletleri girdi olarak kullanmayan, sadece emeğin ve hububatın girdi kabul edildiği hububat üretimi gerçekleştirilir. Dolayısıyla hububat hem yatırım malı hem de tüketim malı olarak kabul edilir. Bu anlamda model, klasik iktisatçıların geliştirdiği büyüme modeline benzer. Üretilen hububat üretim döneminde tüketilir, bir başka deyişle, "bugün tasarruf ederken yarın tüketebilirsin" şeklindeki dinamik karar sorunları dışarıda bırakılır (Yeldan, 2011, s. 90). Üretimdeki emek maliyetini satıştan elde ettiğiniz gelirden çıkardıktan sonra geriye kalan ise toplam kârdır. Böyle bir model "sabanlardan ya da biçerdöverlerden değil yalnızca bir önceki yıl tüketilmeden kalan ve tekrar toprak anaya serpilerek yatırıma dönüşen hububatı" sermaye olarak kullanır. "Sermaye" kavramının sorunlu dünyasından uzakta üretimin mantığı ortaya koyulur.

Neoklasik teoride ve neo-Ricardocu teoride kâr oranının belirlenme biçimi farklılık gösterir. Neoklasik teorinin oluşturduğu tek mallı dünya terkedildiğinde "kâr oranı yükselirken daha sermaye-yoğun bir tekniğin yerini daha emek-yoğun bir tekniğin alabileceğini, ama daha yüksek kâr oranlarında sermaye yoğun tekniğin yeniden en karlı tenik haline gelebileceği ortaya koy[ulur]" (Savran, 2012, s. 369). Kâr oranının, sermayenin marjinal verimliliği tarafından belirlendiğini öne süren neoklasik büyüme modelinin karşısına neo-Ricardocular başka bir argümanla çıkarlar. Neoklasikler Solowcu büyüme modelini benimseyerek üretim fonksiyonu yazarlar, daha sonra da bu fonksiyonun birinci türevini almak sureti ile kâr oranını belirlerler. Oysa neo-Ricardocu büyüme modelinde kâr oranı kapitalist sınıfın tasarruf eğilimine göre belirlenir (Yeldan, 2011, p. 181):

Bütün bunlar işçiler açısından kâr oranının belirsiz olduğunu söylemenin komplike bir biçimidir. Uzun dönemde, kâr oranı ne olursa olsun, onlar her zaman tasarruflarına oransal bir miktarda kâr elde edeceklerdir. Ancak bu durum kapitalistlerin cephesinde oldukça farklıdır. Kapitalistlerin tüm tasarruflarının kârlardan geldiği gerçeği tasarruflar ile kârlar arasında kesin bir ilişki kurmaktadır. Başka bir deyişle bu ilişkiye girmemektir; aksine işçiler için ücretin payı da resmin bir parçasıdır (italikler Yeldan'dan, 2011, ss. 180-181)

Neo-Ricardocu büyüme modelinin temel argümanı "sosyal sınıflar arasında gelirin dağılımının uzun dönemde dengeli büyümeye ulaşmanın temel mekanizması olmasıdır" (Yeldan, 2011, p. 171). Sosyal sınıflara yapılan atıfa bakınca neoklasik analizden klasik analize belirgin bir geçiş gözlemlemek mümkün. Klasik iktisat teorisi, neoklasik teoriden farklı olarak bölüşüm konusunu sosyal sınıflar (sermaye sahipleri, toprak sahipleri ve işçiler) ve onların çıkarları (sırasıyla kâr, rant ve ücret) düzleminde ele alır. Neo-Ricardocular büyüme ve bölüşüm parametrelerini, kâr oranı ile büyüme oranı arasında farklı bir ilişki geliştirerek ve bu ilişkiyi de gelire bağlı farklı tasarruf düzeyleri tarafından belirleyerek, neoklasiklerden ayrı bir yol çizer : "Kârlar sermaye sahipliğine oransal olarak dağıtılmaktadır !" (Yeldan, 2011, p. 180). Bunu yaparken kâr oranı ve ekonomik aktivite düzeyi ile ilişkili olmayan bir yatırım fonksiyonu belirlerler ve bu fonksiyon neoklasiklerdeki marjinal ürün temelli kâr oranı kavramının yerini alarak, kapitalist sınıfın tasarruf oranını gözetirler (Yeldan, 2011, s. 172). Böylece "kâr oranı, kullanılan üretim tekniği ile birlikte, ücret düzeyini belirlemektedir. Neo-Ricardocu dünyada emek talebi, neoklasik koşul $w=MPL$ 'e göre değil, sermaye birikimi ve ekonomik aktivitenin düzeyince

belirlenmekte ve sonsuz esnek emek arz eğrisi ile birlikte istihdam düzeyini belirlemektedir” (Yeldan, 2011, s. 172). Bu sistemin işleyişini Nicholas Kaldor Alternatif Bölüşüm Teorileri (1955/56) kitabında anlatmaktadır.

1).

Luigi L. Pasinetti (1930)

Tartışma devam ederken

Luigi L. Pasinetti kâr kavramına dair anlatıda bir tutarsızlık bulur ve bu anlamda Neo-Ricardocu öğretiyeye büyük katkı yapar. Teorik açıklamaların biraz detayına girdiğimizde teörinin temsil ettiği sosyo-ekonomik koşulların da detayına girmiş oluruz. Yeldan (2011, s. 175)'in ifade ettiği gibi, kârlar işçilerin tasarrufları kadar azalcaktır çünkü yatırım talebindeki değişmelere daha duyarlı olacaktır. Fakat, asıl hesaba katılmayan konu işçilerin tasarruf yapmaları taktirde sermaye getirisinden pay almalarıdır. Pasinetti şöyle yazar : “Bütün kârları kapitalistlere atfederek (model) yanlışlıkla ama ister istemez işçilerin tasarruflarının bir hediye olarak her zaman kapitalistlere transfer edildiğini ima etti [...] Eğer işçiler tasarruf ettilerse toplam kârın bir kısmını da elde edeceklerdir. Bu nedenle toplam kârların iki kategoriye bölünmesi gerekmektedir: kapitalistlerin payına düşen kârlar ve işçilerin payına düşen kârlar” (Yeldan, 2011, s. 176). Böylece denklemlerde gereken düzenleme yapılır ve genel kâr oranı kapitalistlerin ve işçilerin kâr paylarının toplamının sermaye stokuna oranı olarak alınır (Yeldan, 2011, s. 177). Modelde işçilerin tasarruf eğilimleri konusunda kısıt yoktur. Görüldüğü üzere, uzun dönemde kârlar sermayenin marjinal üretkenliğine göre değil, kapitalistlerin ve işçilerin “yaptıkları tasarruf miktarı katkısına göre dağıtılacaktır” (Pasinetti, 1962, s. 272 içinde Yeldan, 2011, s. 179) . İşçilerin de tasarruf yapmaya hakkı vardır ! Cambdrige sermaye tartışmasının temelindeki kavga belki de bu şekilde ifade edilmelidir. Bu durum Foley & Michl (2015, ss. 21-22) tarafından şöyle özetlenir:

“Anlaşmazlığın merkezindeki nokta Solow’un ekonominin tamamında sermayenin emek yerine ikame edilebilme olanaklarını özetleyebilen iyi davranışlı bir toplam üretim fonksiyonunun var olduğuna dair varsayımıydı. Eleştirenler sermayenin büyük çeşitlilikle birbirinden farklı sermaye mallarının piyasa değerinden başka bir şey olmadığını ileri sürdüler: Ücret oranı değiştikçe, üretim maliyeti yapılarına bağlı olarak bu malların fiyatları her türlü değişime maruz kalabiliyordu. Sonuçta, eleştirilere göre, daha düşük bir ücret oranının, neoklasik üretim fonksiyonu çözümlemesinin tahmin ettiği gibi daha düşük bir işçi başına sermaye değerine ya da verili bir birikmiş sermaye değerine oranla daha yüksek istihdama yol açacağına bir garantisi yoktu.”

Savran da konuyu şöyle toparlar:

“Neoklasik yaklaşıma yeni-Ricardocu eleştiri, ‘üretim faktörleri’ arasında yer verilen ‘sermaye’nin büyüklüğünün kâr oranından önce ve ondan bağımsız olarak belirlenemeyeceği önermesine dayanır. Bu önerme neoklasik yaklaşımda merkezi bir yer tutan ‘üretim fonksiyonu’nun temellerini ortadan kaldırır. Böylece kâr, sermayenin marjinal getirisinin karşılığı olarak sunulamaz ve neoklasik okulun bölüşüm teorisinin özünü oluşturan, her üretim faktörünün gelirin üretimdeki marjinal verimliliğine dayandığı önermesi çöker. [...] Bilindiği gibi, neoklasik çerçevede sermaye yoğunluğu arttıkça kâr oranı düşer. Oysa yeni-Ricardocular, yüksek kâr oranlarında en kârlı yöntem olan bir teknolojinin kâr oranı düştükçe yerini başka teknolojilere bıraktıktan sonra, daha da düşük kâr oranlarında yine en kârlı teknoloji haline gelebileceğini kanıtlayarak ‘sermaye yoğunluğu’ ile kâr oranı arasındaki doğrusal bağı da koparmamışlardır” (Savran, 2010, s. 44).

Sraffa kendini yenileyebilen, artık-ürün üretmeyen, kullanıp tüketilen mallar ve üretilen nihai mallardan oluşan basit bir model kurar. Üretim kollarına giriş-çıkış engellenmez. Her işkolunun sermayesi ancak fiyatlar belli olduğunda belirlenebilir. Dolayısıyla, fiyatlarla kâr oranı eşanlı belirlenmelidir. Reel ücretler veriyken, göreceli fiyatlar ortaya konduğunda, arz-talep fonksiyonlarına gerek olmadan genel kâr oranı belirlenir (Kurz & Lager, 2010, ss. 18-19).

Tekrar edecek olursak, Sraffa'nın çalışmaları uygulamalı iktisat sorunları ve iktisadi politika konularını inceleyen katkılar yapılmıştır (Aspromourgos, 2004). Sraffa'ya göre neoklasik değer ve bölüşüm teorisiyle ilgili ciddi bir problem vardı: sermaye emek ve toprak gibi değildi, kâr oranını tahmin etmek için önceden sermaye oranını ölçmek gerekiyordu.

Peki emeğin üretim sürecindeki önemi arttı mı azaldı mı? Bunu belirlemek hayli zordu. Emek, toprağın "verimlilik ölçüsü"ne indirgenmesi gibi, "saat başı emek ölçüm birimi"ne indirgenemiyordu. Sermaye farklı kategorilerdeki mallardan oluşuyordu ve en az maliyetli üretim teknolojisini yaratacak şekilde üretime katılmalıydı. Neoklasikler sermayeyi üretim fonksiyonuna katmanın şöyle bir yolunu buldular: Hepsinin denge fiyatını bilerek fiziksel birim olarak binalar, makinalara indirgediler. Bir başka deyişle, sermaye ile ilgili sorun, ortak bir birim ölçüsü ile ifade edilemediğinden optimizasyona tâbi olamıyordu (Tsoulfidis, 2010, s. 195). Ayrıca;

"Neoklasikler, onları eleştirenlerin işaret ettiği gibi değişen ücretlerin sermaye değerleri üzerindeki etkilerinin teorik olarak doğru olabileceğini kabul ettiler ama bu etkilerin gerçek ekonomilerde çok olanaklı olmadıklarını iddia ederek, bir üretim fonksiyonunun gerçek ekonomilerin davranışlarının iyi bir yakınsamasını sunacağını varsaymaya devam ettiler." (Foley & Michl, 2015, s. 22)

Wicksell ([1901]1934, s. 150) bu sorunla ilgilenmiş, sermayenin homojenleştirmesinin (türdeşleme) ancak onu yok edilemez emek ve toprak cinsinden ifade ettiğimizde gerçekleşebileceğini yazar. Fakat, Sraffa (1960) ve takipçisi Joan Robinson (1953-54) sermayeyi ölçmek için denge fiyatlarının önceden bilinmesi gerektiğini söylemişti. Denge sermayenin değeri tahmin edilmeden de denge kâr oranının bilinmeyeceğini eklediler (Tsoulfidis, 2010, s. 190). Samuelson bu sorundan bazı matematiksel teknikler kullanarak kurtulabileceğimizi yazar. "Parable and Realism" adlı eserinde öfkeli bir tonda konuşarak değer, bölüşümün ve büyümenin, sermaye ve emek girdilerinin ya da üretim faktörlerinin, ücret haddi ve kâr (faiz) haddi belirlenmeden önce bazı moda yöntemlere göre ortalamasının alınmasını öngören bir ortalama üretim fonksiyonuna dayandığını yazar (Tsoulfidis, 2010, s. 196). Klasik teoride ücret ve kâr haddi denge fiyatlarından önce belirleniyordu (Tsoulfidis, 2010, s. 208). Ortalama üretim fonksiyonunda sermaye emekle birlikte, faktörlerarası ikamenin mümkün olduğu bir düzlemde, çıktının ve üretim faktörlerinin marjinal ürünlerinin belirlenmesi için kullanılmaktadır. Tekniklerin ikamesi matematiksel olarak mümkün ama gerçek dünyada çok zordur.

Son söz

Neo-Ricardocular ile neoklasikler arasında cereyan etmiş Cambridge sermaye tartışmaları aslında klasik iktisadi tekrar gündeme getirme çabasıdır. Bu iki iktisat okulu arasındaki en temel fark maliyet kavramları olduğunu savunan Kurz, klasiklerin "fiziksel gerçek maliyet" neoklasiklerin ise "manevi maliyet" kavramıyla hareket ettiğini vurgular. İlk kavramı James Mill'den alıntılıdığı şu paragrafla açıklar : "İnsan maddeyi yaratamaz ama biçimini değiştirebilir ya da hareket ettirebilir. Üretim, yok etmeyi içerir; bir malın gerçek maliyeti, onun üretilmesi sırasında yok edilen mallardan, yani gerekli mallarla üretimin araçlarından oluşur" (Kurz & Lager, 2010, s. 18). Oysa marjinal teori "fayda", "fırsat maliyeti", "bekleme", "tüketimden geri durma" gibi soyut kavramlarla maliyeti netleştirmemektedir.

Sermayenin marjinal verimliliği yani kısa dönemde, diğer üretim faktörleri sabitken, sermayedeki bir birim artışın toplam üretime katkısı ile kâr oranı arasındaki ilişki yeni-Ricardocular tarafından altüst edilmiştir. Başta Samuelson olmak üzere, neoklasiklerin bazı temsilcileri Neo-Ricardocu kanadın uzun dönemli neoklasik kuramı hedef alan ve matematiksel çıkarımlarla temellendirilmiş eleştirilerini kabul etti. Samuelson bütün bu sarsıntıyla yüzleşerek "Artık hepimiz Sraffa'cıyız" bile dedi (Savran, 2010; Tsoulfidis, 2010). Piketty bu durumu yoksayan iktisatçılardan kabul edilmelidir çünkü "1970-1980 döneminde Solow'un 'neoklasik' büyüme modeli olarak adlandırılan modeli kesin olarak gelip gelmiştir" (Piketty, 2014, s. 247) diye yazar. Teorik düzeydeki bu alabora olma durumunu kabul eden neoklasikler yine de sermaye tanımı problemlili tek-sektörlü üretim fonksiyonunu kullanmaya devam ederler (Savran, 2012, s. 369). Belki de asıl sorun hipotezlerin altında, soyutlamalarla oluşturulmuş iktisat kanunlarının temelindeki nedenselliklerin (causal regularities) genel geçer iktisat kanunları sayılmasıdır. Tüm bu tartışmalarının unutulduğunu söyleyenlerin kanıtı neoklasiklerin aynı üretim fonksiyonuyla devam etmesi. Aslında burada görüldüğü üzere unutulandan daha çok gözardı edilen, görmemezlikten gelinen birşey var. İngilizce söyleniş biçimiyle "ignorance is bliss"...

Sermaye kavramına yapılan eleştiri anaakım dergilerde tekrar görünmeye başladı Tsoulfidis, 2010, s. 212). Cohen and Harcourt (2003)'un "Whatever happened to the Cambridge capital theory controversies?" makalesi, Kurz'un yayınları, Garegnani'nin "Capital in The Neoclassical Theory. Some Notes" (2011) adlı makalesi ve farklı ekonomi sözlüklerine eklenen maddelerle Cambridge tartışmaları tekrar gündeme geldi. ESHET'in 2015 yılında Roma'da konferansında tartışmalar geniş yer buldu. Dolayısıyla bu tartışmada karşımıza geçmişin hayaletleri çıkmıyor. Halihazırda konferanslarda ve bilimsel yayınlarda tartışılan birçok teorik ve metodolojik sorunsal ile temas eden bir alan ve duyarlı iktisatçılar çıkıyor.

Sermaye kavramı tanımlanmakta ve teorileştirilmekte hala zorlanılan bir kavram. C. J. Bliss (1975, s. 346)'e göre "sermaye teorisi iktisat teorisinin ayrı bir bölümü değildir, belli belirsiz bir şekilde kalan kısımlara bağlanır, ama... zamanın rolünü hesaba katma konusunda denge teorisinin ve üretim teorisinin bir uzantısı olarak". Bugün Sraffa ve takipçileri özellikle eleştirilerin dönemlerarası denge ve geçici denge kuramının geçerli olup olmadığını tartışmaktadırlar (Kurz & Lager, 2010, ss. 16) . Teorideki bu sorunlu alanlara arsını dönenler, zorluklara kulak tıkayanlar aynı zamanda küresel ekonomik ve finansal sistemin fay hatlarını görmemezlikten gelmektedirler.

Notlar

- [1] Harcourt, 1969,1972; Garegnani 1970 ve Kurz & Savadori, 1995, 14. Bölüm.
- [2] Neo-Ricardocuların Marx'ın değer teorisine yönelttikleri eleştiriler ve Marksistlerin bu eleştirilere verdikleri cevaplar için bkz. Savran, 2012, ss. 370-375.
- [4] Kurz H.-D. & Salvadori N. (2003), The Legacy of Pierro Sraffa
- [5] Bu konudaki çalışmaları için bkz Kurz & Salvadori, 2008.
- [6] Garegnani üzerine yorumlar için bkz. Mongiovi G. & Petri F. (1999), Value, Distribution and Capital, Essays in honor of Pierangelo Garegnani, Routledge, London and New York.
- [7] Bu tartışma Bharadwaj ve Schefold, 1990 ve Kurz ve Salvadori, 2003'de özetlenmektedir.
- [8] <http://theconversation.com/piketty-has-redefined-capital-after-200-years-of-confusion-25770>
- [9] "Kapitalist" ve "sermaye sahibi" terimleri eşanlamlı kullanılmaktadır.

Kaynakça

1. Acemoğlu D. & Laibson D. & List J. A. (2016), Macroeconomics, Harlow, Pearson.
2. Aspromourgos T. (2004), "Sraffian Research Programmes and Unorthodox Economics", *Review of Political Economy*, 16(2), ss. 179-206.
3. Barro R. J. & Sala-i- Martin X. (1995), Economic Growth, New York, McGraw-Hill.
4. Bliss C. J. (1975), *Capital Theory and the Distribution of Income. Advanced Textbooks In Economics. Volume 4*, Amsterdam, North-Holland Publication.
5. Cohen A. J. & Harcourt G. C. (2003), "Whatever Happened to the Cambridge Capital Controversies?", *Journal of Economic Perspectives*, vol. 17, no 1, ss. 199-214.
6. Cord R. A. (derl.) (2016), *The Palgrave Companion to Cambridge Economics*; London, Pargrave Macmillian.
7. Eatwell J., Milgate M., Newman P. (derl.) (1990), *The New Palgrave Capital Theory*, London, Macmillian.
8. Foley D. K. & Michl T. R. (2015), *Büyüme ve Bölüşüm*, Ankara, Phoenix.
9. Fullbrook E. (2014), "Capital and capital: the second most fundamental confusion", <http://rwer.wordpress.com/comments-on-rwer-issue-no-69/>, *Real-World Economics Review*, no. 69, ss.
10. Garegnani P. (1970), "Heterogeneous Capital, the Production Function and the Theory of Distribution, *The Review of Economic Studies*, vol. 37, no. 3, ss. 407-436.
11. Garegnani P. (1984), *Value and Distribution in the Classical Economists and Marx*, Oxford Economic Papers, 36(2), ss. 291-325.
12. Garegnani P. (1987), "Surplus Approach to Value and Distribution" içinde J. Eatwell, M. Milgate and P. Newman (derl.) *The New Pargrave Dictionary of Political Economy*, London, Macmillan, cilt. 4, ss. 560-74.
13. Garegnani P. (2011), "Capital in The Neoclassical Theory. Some Notes", *Nómadias. Revista Crítica de Ciencias Sociales y Jurídicas*.
14. Gehrke C. & Kurz H. D. (2006), "Sraffa on von Bortkiewicz: Reconstruction the Classical Theory of Value and Distribution", *History of Political Economy*, 38(1), ss. 91-149.
15. Ghosh J. (2015), "Sermaye" içinde B. Fine & A. S. Filho, *Marksist İktisat Klavuzu*, İstanbul, Dipnot Yayınları, ss. 51-59.

16. Harcourt G. C. (1969), "Some Cambridge controversies in the theory of capital", *Journal of Economic Literature*, vol. 7, no. 2, ss. 369-405.
17. Harcourt G. C. (1972), *Some Cambridge Controversies in the Theory of Capital*, Cambridge, Cambridge University Press.
18. Hodgson G. (2014), "Piketty has redefined capital, after 200 years of confusion" <http://theconversation.com/piketty-has-redefined-capital-after-200-years-of-confusion-25770>.
19. Kurz H. D. & Salvadori N. (1995), "Chapter 14. The neoclassical theory of distribution and the problem of 'capital' " içinde H.D. Kurz; N. Salvadori (1995), *Theory of Production: A Long-period Analysis*, Cambridge, Cambridge University Press, ss. 427-464.
20. Kurz H. D. & Salvadori N. (derl.) (2003), *The Legacy of Piero Sraffa*, 2 cilt, Cheltenham, Edward Elgar.
21. Kurz H. D. & Salvadori N. (2008), Chapter 15. New Growth Theory and Development Economics; içinde A. K. Dutt; J. Ros (derl.), *International Handbook of Development Economics*, Vol. 1; 2, Edward Elgar Publishing.
22. Kurz H.D. & Lager C. (2010), "Eski Klasik İktisatçıların Konumunun Yeniden Canlandırılması: Piero Sraffa'nın Siyasal İktisada Katkıları" içinde P. Sraffa ([1960]2010), *Malların Mallarla Üretimi. İktisat Kuramını Eleştiriye Açış*, İstanbul, Yordam Kitap, ss. 11-37.
23. Kurz H. D. (2000), *Critical Essays on Piero Sraffa's Legacy in Economics*, Cambridge, Cambridge University Press.
24. Kurz H. D. (derl.) (2013), *The Theory of Value and Distribution in Economics. Discussions between Pierangelo Garegnani and Paul Samuelson*, London, Routledge.
25. Marcuzzo M. C. & Rosselli A. (2016), "The Cambridge School of Economics" in G. Faccarello and H. Kurz (derl.), *The Handbook of the History of Economic Thought*, Cheltenham, Edward Elgar.
26. Mongiovi G. & Petri F. (1999), *Value, Distribution and Capital, Essays in honor of Pierangelo Garegnani*, London and New York, Routledge.
27. Özen İ. C. & Voyvoda E. (2014), "Geçmişin Aynasında Geleceği Görmek: Thomas Piketty'den Üç Asırlık Sistemik Eşitsizlik Analizi", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 69(3), ss. 665-686.
28. Piketty T. (2014), *Yirmi Birinci Yüzyılda Kapital*, İş Bankası Yayınları, İstanbul.
29. Ricardo D. ([1817]1951), *On the Principles of Political Economy and Taxation* içinde D. Ricardo, *The Works and Correspondence of David Ricardo*. Vol. 1, Cambridge, Cambridge University Press.
30. Robinson J. (1953-1954), "The Production Function and the Theory of Capital", *Review of Economic Studies*, vol. 21, no. 2, 1953-1954, pp. 81-106.
31. Savran S. (2010), *Yarım Yüzyılın Sınavında Sraffa* içinde Sraffa P., *Malların Mallarla Üretimi. İktisat Kuramını Eleştiriye Açış*, İstanbul, Yordam Kitap, ss. 37-47.
32. Savran S. (2012), "Yeni-Ricardoculuk" içinde B. Fine & A. S. Filho, *Marksist İktisat Klavuzu*, İstanbul, Dipnot Yayınları, ss. 367-377.
33. Sraffa P. ([1960]2010), *Malların Mallarla Üretimi. İktisat Kuramını Eleştiriye Açış*, İstanbul, Yordam Kitap.
34. Tsoulfidis L. (2010), *Competing Schools of Economic Thought*, London, New York, Springer.
35. Weil D. N. (2015), "A Discussion Of Thomas Piketty's Capital In The Twenty-First Century", *American Economic Review*, 105(5), ss. 34-37.
36. Wicksell K. ([1901]1934), *Lectures on Political Economy. Vol. 1.*, London, Routledge.
37. Yeldan E. (2011), *İktisadi Büyüme ve Bölüşüm Teorileri*, Ankara, Efil.
38. Zarembka P. (2015), "Sermaye Birikimi" içinde B. Fine & A. S. Filho, *Marksist İktisat Klavuzu*, İstanbul, Dipnot Yayınları, ss. 17-24.

Platon-Lenin-Badiou Üçgeni'nde Hakikat-Komün Bağıntısı Üzerine - Tolga BAĞCI

Politika olarak adlandırılan faaliyetin, salt dışsal yöneten-yönetilen ilişkisiyle sınırlı olduğu ön kabulü, günümüzde giderek belirginleşen ontolojik bir sorun halini aldı. Homo politicus'un bu incitici sınırlandırmayı aşıp, Özne bilincine erişmesi için "hakikat prosedürleri"yle felsefi teması zorunlu. Bu bağlamda Komün, Özgürlük İdeası'nın son ereği olduğu düzlemde, toplumsal özdeğerlerin sınır tanımaz açınımlarına olanak veren mekansal-zamansal (tarihsel) zemin olarak irdelenmeyi hak ediyor. Komün'e ait olarak serimlenen pre-politik hak ve adalet kavramlarının özsel kaynağını ise – Alain Badiou'nun haklı olarak bizi götürdüğü yerde – Antik Yunan'ın İdealar Dünyası'nda bulmamız rastlantısal değil. Ve belki de bu Platonik yolculukta daha ileri gidecek olursak, Alman İdealizmi'yle yeniden bir başlangıç yapılabileceğine inanmamız bir tuhaflık teşkil etmiyor aslında. Slavoj Žižek'in "Bugün hâlâ Hegelci olmak mümkün mü?" sorusuna verilecek "evet, ama komünist bir Hegelci" yanıtı absürt karşılanmamalı. Sadık (eleştirel) bir "hakikat militanı" olabilmek, örtük materyalist kalıplardan, felsefeyi ve metafiziği küçümseyen buyruklardan uzak durmayı gerektirir.

Geri dönmek üzere bir başlangıç: Platon'un Devleti

Platon'un Devlet'i tahayyül ettiği dönemde toplumsal yapı, henüz kapitalist bir forma bürünmekten yüzyıllarca uzaktaydı. Buna rağmen, bugünkü modern kapitalist düzen eleştirisinde örtük olarak varlık bulan hak-adalet istenci, onun dillendirdiği İdealar Dünyası'nda karşılığını bulur. Biçimsiz keyfilikten nesnel düşünceye yükselmenin ve evrensel hakikat arayışının kavramsal aklanışını – henüz tüm eksikliklerine karşın, ilk olarak – Sokrates ve Platon gibi filozofların teşebbüslerine borçluyuz. Meşhur Mağara Alegoris'i'nde Hakikat'ten gözleri kamaşan filozofların, bugünkü burjuva illüzyonuna ışık tutabilmesinin nedeni, Hakikat'in farklı tarihsel evrelerde de olsa, aynı özsel İdeaları taşımasıdır.

O dönemde filozofun aklını meşgul eden "adil fikirler" ve devlet-mülkiyet kavramı sorgulamaları kuşkusuz siyaset felsefesinin yapıtaşlarının kurulumunda oldukça yetkindi. Ancak filozofun anlatım verdiği imgelerin, kitap satırlarından çıkıp dünyayı dönüştürecek somutluk potansiyeline erişebilmesi için, tarih boyunca devletin bütün çürümüş durumlarının ortaya koyulup, tümleşik bir patriyarkal-kapitalist düzenin oluşması beklenmeliydi. Öte yandan Platon'un Devlet eseri, timarşik, oligarşik, demokratik ve tiranik sıfatlarının haklı bir eleştirisini vererek geleceğe – ve dolayısıyla Komün'e- açılan zorunlu bir pencereyi işaret etmişti. Badiou'nun, Platon'un Devleti'ni yeniden yazma faaliyetinde bulunması, komünist ufkun, Fukuyama'nın Tarihin Sonu olarak ilan ettiği liberal demokrasi gibi bir yazgıya indirgenemeyeceğini imler. İdeolojik evrim, "sürekli devrim"le içsel bağıntı halindedir ve sonsuzluğunu Komün'le çizilen sınırsız uzayda edinir.

Hakikatin "ampirik varoluşu"nda Lenin

Tarihsel momentleri ve tüm çelişkileriyle gelişerek günümüze gelen devlet düzeni – en son haliyle modern, kapitalist burjuva devleti – içe dönük ve keyfi bir savunma mekanizmasının aksine giderek daha bağlaşıklık ve disiplinli bir bileşene gereksinim verdi. Bu gereksinimle tarihe kendini daha güçlü dayatan tekillik ya da Badiou'nun deyişiyle, hakikatin "ampirik varoluşu"nun, tarihsel figürlerle vuku bulması

kaçınılmazdı. Lenin, bu anlamda kapitalist modernizmin ve tekelleşmenin emperyalizmle taçlandığı yeni düzlemde, örgütsel praksis vakumunu en etkin şekilde doldurabilecek anti-kapitalist mekanizmanın evrensel simgesi idi. Onunla somutluğa bürünen “disipliner parti öznesi”, teori-pratik bağının hayatiliği ve kitlesel momentumun rasyonel yönlendirilmesi ilkesini kendinde taşır.

Lenin’in, Devlet ve Devrim’de [1] Marx ve Engels’e selam durarak devletin sönümlenmiş evrelerini irdelerken tahayyül ettiği şey, tarihin mantığının/diyalektiğinin götürdüğü yer olarak Komün’den başkası değildi. Komün’e giden yol ise, adına ister “provokatif” bir deyimle “proletarya diktatörlüğü”, ister “sosyalist demokrasi” diyelim, kazıcısı olduğu burjuva mezarının üzerinde yükselen bir işçi devletiydi. Lenin’in diyalektik materyalist yaklaşımla sönümlenmeye programlanmış olarak gördüğü bu devlet, Platon’un idealist gözlüğünden süzülen demokrasi eleştirisiyle temelde bir koşutluk içerir. Demokrasi, erişilmesi gereken mutlak bir durgunluk noktası olmaktan çıkar; aksine, özgürlüğe doğru devrimin olanağını ve akışkanlığını ortaya koyan forma bürünür. Komün hem ideal hem de pratik bağlamda demokrasiden ileride konumlanan bir imleme sahiptir.

Diğer taraftan, Lenin ve Parti’de haklı ve somut politik gerçekliğini bulurken felsefi anlamda sönümlenen şey, hakikat-idea bağına olan sadakat olmuştur. Marksist kökleriyle koşutluk içinde seyreden geleneksel materyalizmde ısrar ilkesi, parti öznesi ile hakikat arasındaki özsel/ussal bağıntıyı ıskalar. Salt maddi koşulların şekillendirdiği dünyada, pre-komünist evreler de patolojik bir gelişim izler ve Gelecek=Komün denkleminin özgürce gelişimi daha şimdiden bir gölgeyle sınırlandırılır. Hakikat ve Komün bu bağlamda bir irdemeye tutulmadan, post-Lenin sendromlarının ya da “işçi devleti yozlaşmaları”nın bütünlüklü ve sağlıklı bir eleştirisini sunmak olanaklı değil.

Badiou’nun imgelemi: “Öznelerin Hareketli Ebediyeti”

Badiou, matematiksel ve felsefi bir sorumlulukla, Platon’un Formlar Teorisi’nde bulutlar üzerinde gezinen İdealar’a salt bir soyutluktan öte, tekillik içinde tarihsel bir anlatım verdi. Sunduğu kapsamlı tezde, İdea, bir hakikat (politik) prosedürü, bir tarihsel aidiyet ve bireysel öznelleştirme (hakikat militanı olma) formlarının birlikte olma haline bürünür. Komünizm, böylelikle bir siyasi sınırlandırma kabuğundan kurtulup İdea düzleminde bütünlüklü imlemini bularak, siyaset, tarih ve ideolojinin sentezini ifade eder. Aynı zamanda, Komünist İdea’yla birlikte politik Özne, Tarih’e yansımasının olanağını, zeminini edinir. Lacan’ın Gerçek-İmgesel-Simgesel formülasyonu ile koşutluk gösteren bu açındırma faaliyetinde, Hakikat, ona denk düşen “özgürleştirici politik sekans”la, yani adil fikirlerle bağıntı halindeki komünizm ile tarihsel ve bireysel olarak somutluk kazanır [2].

Komünist Hipotez’de ise Badiou, Komün’e – rastlantısallığa terkedilmiş birşeyden öte – ontolojik bir kimlik kazandırır ve Paris Komünü üzerinden onun hakikatle olan özsel bağıntısını ifşa eder. Henüz bilinmeyen bir kapasite, kendini bir mantık nesnesi ve tekillik olarak dayatır ve bunun güçlü hali Olay olur. Komün Olay’dır; öyle bir Olay ki “gerçeğin kendi gelecekteki olasılığı” olarak vuku bulur. Örneğin, Paris Komünü kısa bir belirleş döneminin ardından yitip gitmiş gibi görünse de, aslında sonuçları ya da yeniden-başlangıçlarıyla mantıksal bağlamda ebediyetini kanıtlamıştır [3]. Badiou’nun Komünü, bu zengin ontolojisiyle aslında Parti’yi de Parti-Devlet kıskacından çıkarıp, sürekli devrim halinde bir özgürlük aygıtına dönüştürecek eleştirel gücü barındırıyor.

Badiou, Platon’un Devleti’ni yeniden yazarak, modern bir Mağara Alegorisi betimlemesiyle sınırlı kalmayıp, komünist ufuk için İdea’ya sadık militanları göreve çağırır. Bu sorgulama sürecinde Adalet İstenci, Mitsein (birlikte-varlık) kavramıyla Komün’de uzay-zamansal bir somutluk bulur. Bireylerin “yan yanalık” durumu, salt dışsal bir ilişki tanımlamasından kurtularak gerçek ve ussal imlemine, tıpkı devasa bir organizmanın bağlaşıp sinir sistemi gibi bir bütünselliğe kavuşur. Aşına olduğumuz Sokratik tarzda diyaloglarla, politik eylem, aklanışını adım adım ideal gerçeklikten alırken, “Tarihin Sonu” miti, yerini “Öznelerin Hareketli Ebediyeti”ne bırakır [4].

Hakikat soruyla kendini dayatır: Mavi Hap mı, Kırmızı Hap mı?

Marx’ın günümüz düşünürleri tarafından yorumlanışını ve fırından taze krizler çıkaran mevcut düzenin yerini komünizmin alıp alamayacağını sorgulayan, 2011 yapımı Marx Reloaded filminde, Žižek’in ortaya koyduğu “We are in deep shit and we know it” durum betimlemesi aslında hakikatin acımasız tokadının kapıda beklediğini fısıldıyor. Filmin bir sahnesinde Troçki ve Marx, Matrix benzeri bir konseptte karşılaşır ve Troçki, Marx’a iki şıklı o meşhur metaforu yöneltir: Burjuva illüzyonunun sunduğu Mavi Hap mı, yoksa Sürekli Devrim Teorisi’nin hakikatini vaadede Kırmızı Hap mı? Badiou’nun perspektifinden bakarsak, bu sorunun bizi Mağara Alegorisi’ndeki felsefe-hakikat-idea üçlemesine ve sancılı ama aydınlatıcı bir arayışa götürmesi kaçınılmaz bir hal alır. O zaman Komün dediğimiz şey de sosyo-ekonomik bir alan sınırlandırmasından sıyrılıp, Lenin’in ampirik gerçekliği kadar Platon’un İdealar Dünyası’na da değmek zorunda kalacak. Bugün, düşlediği evreni Kırmızı Hap’la kesişenler için çok

katmanlı bir Mağara Alegorisi sözkonusu. Zincirlerimizden eksiksiz anlamıyla kurtuluşun yolu ise, felsefe düşmanlarına aldırış etmeden, Komün ve İdea'yı birlikte anmaktan geçiyor.

Kaynakça

[1] V. I. Lenin, Devlet ve Devrim, 1917.

<https://www.marxists.org/archive/lenin/works/1917/staterev/>

[2] Alain Badiou & Slavoj Žižek, Bir İdea Olarak Komünizm, Çeviri: Ahmet Ergenç & Ebru Kılıç, Ayrıntı Yayınları, 2011.

[3] Alain Badiou, Komünist Hipotez, Çeviri: Oylum Bülbül, Encore Yayınları, 2011.

[4] Alain Badiou, Platon'un Devleti, Çeviri: Savaş Kılıç & Nihan Özyıldırım, Metis Yayınları, 2015.

İlk Görsel: Jacques Tardi'nin Halkın Çılgılığı adlı çizgi romanında

Nereye Yapacağız? – Ömer KARADUMAN

Geçen gün (Yazıyı yazmakta geciktiğim için geçen gün geçen ay oldu^) bir internet sitesinde gördüğüm "[Ali Sabancı'nın 'ek gelir' hayalleri: Uçakta tuvalet paralı olabilir](#)" haberi beni şu genel soruyu sormaya itti: "Bir ürünü parçalara ayırıp ayrı fiyatlama 'unbundling' tüketiciye zarar verir mi?". Bu örnek üzerinden iktisatta çokça yaptığımız karşı olgusal (counterfactual) egzersizlerden olan tüketici refahı hesaplamalarından bahsetmek istiyorum. Uzun lafın kisası neden bu adamın belki de kötü bir insan olmadığını anlatacağım(Onu çağrı merkezine 5 lira verdikten sonra anlat Ömer diyeceksiniz, haklısınız eşekten düşmeyen bilemez.).

Her Uçakta Yaşanan Hikaye

Uçağa bindiniz. Kemerler bağlandı. Uçak hafiften hareketlendi. Sabah uçağa gelmeden içtiğiniz kahve sisteminizdeki döngüsünü tamamladı ve şimdi olay yerini terk etmek istiyor. 10 dakika sabır, uçak kalksın hallederiz dediniz. Uçak kalktı, kemer ikaz ışıkları söndü. Ani refleksle iki arka sırada gördüğünüz, tuvalete gideceği daha uçağa biner binmez belli olan, emekli öğretmen Eşref Bey'den önce kalkmayı başardınız ve yarım metre karelik kurtuluşunuzun önünde durdunuz. Fakat o da ne, tuvaletin önündeki görevli sizden biletinizi istiyor. Biletinize tuvalet dahil değilmiş, ama nakit olarak 15 lira öderseniz kullanabilirmişsiniz. Usulca geri adım attığınız kapının önüne gururla gelen Eşref Bey paşalar gibi tuvaleti kullanırken siz koltuğuna geri dönüp o 15 lirayla binebileceğiniz HAVAŞ'ı düşünüyorsunuz.

Pegasus tuvaleti ve Ali Sabancı (temsili)

Hikayeyi formalize edersek, siz tuvalete az değer veren gruba mensupsunuz. Sizin için uçakta tuvalet hizmetinin (pek) bir önemi yok. Diğer taraftan Eşref Bey düzenli bir uçak tuvalet kullanıcısı. Onun için uçakta tuvaletsiz kalmak hayal edilemez**. Ali Sabancı bu talep farklılığını kullanarak daha fazla para kazanmayı amaçlıyor. Peki sorumuza geri dönecek olursak, siz mağdur musunuz?

Bu soruya cevap vermek için bir kaç hayali kavram tanıtmamız gerekiyor. Bunlardan ilki Üretici Artığı (producer surplus) ve Toplulaştırılmış Üretici Artığı (TÜA). Üretici Artığı (ÜA) basitçe üreticilerin ürünlerin kendileri için net parasal maliyetiyle ürün için kazandıkları paranın farkı. TÜA ise bu farkların piyasada satılmış olan tüm ürünler için olan ÜA ların toplanmış hali. Gayet masum görünen bu kavram hakikaten birçok açıdan bir sonraki kavramımızdan masum daha hesaplanabilir. İkinci kavramımız ise Tüketici Artığı (consumer surplus) ve Toplulaştırılmış Tüketici Artığı (TTA). Tüketici Artığı (TA) basitçe tüketicilerin ürünlerin kendileri için oluşturacağı net parasal getiriyle ürün için ödedikleri paranın farkı. TTA ise bu farkların piyasada ürünü almış olan tüm tüketiciler için olan TA ların toplanmış hali. İşte burada hikaye biraz karışıyor.

İnsanların aldıkları, almadıkları veya bilmedikleri ürünler için parasal kıymet hesaplamak iktisadın haklı olarak en zayıf kaldığı alanlardan birisi. Farklı fiyatlar için insanların taleplerini tahmin etmek çılgın fiyat deneyleri veya önemli varsayımları gerektiriyor (buradaki farka dair Arda Gitmez'in [ilk yazısı](#) güzel bir kaynak. Bu nedenle bu işten tüketici kârda mı çıkar yoksa zararda mı çıkar sorusuna cevap verirken önemli varsayımlar yapmak gerekiyor. Bu varsayımlar ışığında verilecek cevap iktisadın bir çok cevabına yaklaşmamız gerektiği gibi şüpheyle yaklaşmamız gereken bir cevap. Ama ne demişler, fala inanma falsız kalma.

Varsayımlar Varsayımlar

Öncelikle şunu belirterek başlayayım. Eğer dünyadaki her insan için tuvalet kullanımı aynı değeri teşkil ediyorsa, farzı misal 10 lira veya 0 lira, tuvaletin ayrı fiyatlandırması piyasadaki hiç bir şeyi değiştirmez. Şu anda uçak biletine ödediğimiz fiyat 100 lira dersek yeni fiyatlamada uçak+tuvalet fiyatını 100 liranın altına veya üstüne çekmek üreticiye hiç bir şey kazandırmayacaktır. En başından üreticinin kârını maksimize etmeye çalıştığını varsayarsak bu durumda piyasadaki TA ve ÜA değişmeyecektir. Dünyadaki bir kısım için (uçak bileti alanlar içinden) tuvaletin değeri farklıysa üretici bu durumu avantajına kullanıp farklı bir fiyatlama menüsü uygulamak isteyebilir (rekabet olmayan marketlerde kesinlikle farklı fiyatlamak ister.). Farklı fiyatlama menüsü kullanılması gereken her durumda ise TÜA artar. Çok basit bir argümanla eğer artmasaydı üretici tuvalet kullanımını ayrı fiyatlamazdı diyebiliriz.

Fiyatların değiştiğini farz ettiğimiz durumlarda birinci soru, tuvaletsiz uçak biletleri eski uçak bileti fiyatlarından fazla olur mu? Bu sorunun cevabı çok genel ve akla yatkın varsayımlar altında hayır. Peki azalır mı? Bir çok durumda azalır. Yani eğer uçakta tuvaleti kullanmıyorsanız Ali Sabancı sizin dostunuz olabilir. Birkaç örnekle durumu biraz açalım.

Örnekler Örnekler

Maliyetlerin sıfır olduğu bir dünyada iki tüketicinin olduğunu varsayalım. Dünya 1 de A tüketicisi uçağı kullanmaya 5 lira tuvaleti kullanmaya ise 2 lira değer veriyor. B kişi ise uçağı kullanmaya 3 lira tuvalet ise 0 lira değer veriyor. Böyle bir Dünyada tuvalet için ürün fiyatlaması yapamayan firma için uçak biletini 7 liraya satıp B kişine bilet satmamak en kârlı fiyatlama şekli. Tuvalet hizmetinin ayrı fiyatlanabildiği durumda ise tuvaletin fiyatını 2 lira yapıp uçak bilet fiyatını 3 liraya çekmek üretici için 8 lira kâr yaratır. Bu durumda tuvaletin ayrı fiyatlanması uçak bilet fiyatlarını düşürür. Fakat Dünya 2 de B kişinin uçağı kullanmaya verdiği değer 5 lira olsaydı, her iki fiyatlama stratejisinde de uçak biletleri 5 lira olacaktı. Verdiğim örnek aslında yazımın ana sorusuna da verilebilecek iki farklı cevabı temsil ediyor. Dünya 1 de TTA artmakta (İlk durumda $7-7=0$, ikinci durumda $7+3-5-3=2$). Dünya 2 de ise TTA azalmakta (İlk durumda $7+5-5-5=2$, ikinci durumda $7+5-7-5=0$). O halde bu sorunun cevabı genel olarak iktisatçıların en sevdiği cevaplardan biri olan muğlak (ambiguous).

Peki toplumun geneli için genel refah tanımı olan $TTA+TÜA$ için durum nedir? Bu sorunun cevabı fiyatlama stratejisinden uzak olarak şu şekilde cevaplandırılabilir: halihazırda markette bulunan tüketicilerden herhangi biri marketi terk ediyor mu? Bu sorunun cevabı birçok endüstri için muğlak olabilir ama benim görüşüm tuvalet paralı diye insanların uçmaktan vazgeçmeyeceği yönünde***. Peki artan TÜA ve artan TTA güzel de, ya TTA çok azalıyorsa?

Sektör özelinde tarihsel olarak düşünecek olursak ayrı fiyatlama tam olarak da bu şekilde çalışarak bir çok insan için uçakla seyahat etmeyi uygun hale getirmiştir. Düşük maliyetli havayolları (low cost carriers), Pegasus'un önemli bir temsilcisi olduğu havayolu tipi, varoluşlarını yemeğe, 5 dil bilen hostese, bagaj servisine ihtiyaç duymayan insanların olmasına borçludur. 1960lardan itibaren düşük maliyetli havayollarının yaygınlaşmasıyla beraber toplam yolcu miktarı Amerika Birleşik Devletleri için 10 yılda 3 katına 20 yılda 7 katına 30 yılda ise 10 katına çıkarmıştır. (kaynak http://www.rita.dot.gov/bts/sites/rita.dot.gov.bts/files/publications/national_transportation_statistics/html/table_01_40.html) ****. Hal böyle olunca ben oyumu istemeden de olsa Ali Sabancı'dan yana kullanıyorum.

Mağduriyeti pek de yabancı olmayan bir vatandaşımız

Rekabetin yeterince iyi olduğu ve Rekabet Kurumu tarafından yeterince denetlendiğini düşünüyorsak, "Bir ürünü parçalara ayırıp ayrı fiyatlama 'unbundling' tüketicilerin bir kısmı için kötü olsa da (resimdeki temsili vatandaş gibi), hem hali hazırda ürünün bir kısmı için boşu boşuna para veren (tuvalet gitmeyen siz) hem de biletlerin ucuzlamasıyla uçabilecek insanlar için iyi bir durum teşkil ediyor. Peki nereye kadar

kardeşim yarın öbür ayakta götürecekler bizi diyebilirsiniz. Bu nedenle Rekabet Kurumu'nun düzgün çalışmasını bir ön gerektirme olarak sundum.

* İlgili bir örnek: Lunaparklarda yaygın olan bu fiyat farklılaştırmasından para kazanabileceğim fikri ilk kez 95 yılında Vatan Caddesi'ndeki lunaparkta aklıma gelmişti. Uygulamaya 2002 yılında Feshane'deki lunaparkta geçtim. Sonuç olarak o gün 11 lira kazandım, ve günün sonunda Eyüp Camii'ne kadar biletçiden kaçtım.

** Bu soru 2 boyutlu ürün fiyatlaması örneği. Fakat aslında bu soru bana kalırsa üçüncü derece fiyatlaması ile çözümlenebilir. Bana kalırsa kısa süreli uçuşlarda insanlar tuvalet kullanmak isteyenler ve istemeyenler diye iki gruba ayrılacak kadar toplulaşmış durumda. Uzun yolculuklar içinse bence herkes aynı gruba mensup.

*** Rekabet altında fiyatlamamanın etkisi bir çok yöne gidebilir, fakat bir üretici marketinden ayrılan tüketici diğer tuvaletin fiyatlanmadığı diğer bir üreticinin marketine geçebilir. Bu durumda toplam refah yine değişmez.

**** Eskiden hostes olmak için gerçekten güzellik yarışmasında yarışma şartı olduğu bilgisini sektörü bilen eski bir çalışanla yaptığım muhabbet sırasında öğrendim, yalan olma ihtimali çok yüksek.

İki Modelin Hikâyesi: Yapısal Biçim, İndirgenmiş Biçime Karşı – A. Arda GİTMEZ

Başlamadan not: Başlıkta yapmak istediğim şey, geçtiğimiz günlerde sosyal medyada bir arkadaşımın yönlendirmesi sayesinde farkına vardığım hüznü bir gerçeğe dikkat çekmek. Bir nevi “kamu spotu” olarak da değerlendirebilirsiniz bunu. Google scholar’da başlığında “A Tale of Two” geçen makaleleri aratınca karşınıza 2 milyon 210 bin [1] sonuç çıktığını biliyor muydunuz? Tamam bilimsel metoddur şudur budur; sonuca atlamadan dikkatli olmak, daha fazla araştırma yapmak lazım. “A Tale of Two”yu tırnak içine alıyorum, yine de 306 bin [2] sonuç çıkıyor arkadaş! Hadi cömert bir çıkarımla bunların 26 bininin gerçekten Charles Dickens’in ölümsüz eserini inceleyen akademik çalışmalar olduğunu varsayalım. Aynı tornadan çıkmış 280 bin başlık eder! Ahali, bu hususta gerçekten sesimizi çıkarmamız lazım. Hadi bunların bir kısmı gerçekten başlığına layık; mesela Balinski & Sönmez’in “A Tale of Two Mechanisms” makalesi var, şimdi haklarını yemeyelim, başlığının hakkını veriyor. Gelgelelim öyle yüz tane makale varsa, “A tale of two Herbig Ae stars, MWC 275 and AB Aurigae: comprehensive models for spectral energy distribution and interferometry” [3] gibi başlığa sahip bin tane makale var. Neyse, bu konuyu sürdürdükçe üzülüyorum. Sözün özü: akademisyenler pek sıkıcı, yaratıcılıktan uzak insanlar. Kendimden biliyorum.*

Bu yazımda naçizane eğilmek istediğim konu, uygulamalı mikro iktisatçıların son otuz yıldır tartışa tartışa iyice birbirlerinin boğazına sarılmanın eşğine geldikleri bir mesele: ekonometrik çıkarımlar yaparken modelinizi nasıl kurmanız gerektiği tartışması. Meseleyi çok basit şekilde görselleştirmek gerekirse, ringin bir köşesinde “indirgenmiş biçimi (reduced form) savunan bir grup iktisatçı, diğer yanda ise “yapısal biçimi (structural form) savunan bir başka grup getirebilirsiniz göz önüne. Bu kampaşmayı konu alan bir yazı yazmak istememin iki temel sebebi var. **Birincisi**, söz konusu tartışmanın sığ bir ekonometrik tartışmadan ziyade iktisatçıların hem kendileri hem de iktisat biliminin asıl amacı hakkındaki görüşlerini yansıttıkları bir mecra olduğunu düşünüyorum; bu konudaki fikirlerime aşağıda değineceğim. **İkinci** sebep ise: bir şekilde Türkiye’deki akademik çevrelerde bu tartışmanın yeteri kadar dillendirilmediğine dair bir izlenim taşıyor olmam, nedendir bilinmez. Hâlbuki ilk noktaya ilintili olarak, bu tartışmanın daha fazla göz önünde olması gerektiğine inanıyorum, o yüzden böyle bir gizli gündemim de var. O hâlde başlayalım bakalım.

Nedir, ne değildir? (Çoğu kişinin bildiği şeyler, ufak bir tekrar)

Lisans seviyesinde aldığımız temel ekonometri dersinde aklımızda kalan bir şey varsa, o da insanın aklına gelebilecek en basit ekonometrik model, yani “doğrusal regresyon modeli (linear regression model)”dir sanırım. İşin detayına çok fazla kaçmadan anlatmakta fayda var: en basit hâliyle “x’i bir birim arttırsak y kaç birim etkilenir?” sorusuna cevap vermeyi amaçlayan bir model bu. (Bir örnek üzerinden gitmekte fayda var: mesela çalışma iktisadı üzerine araştırma yaptığımızı ve “Fazladan bir çocuğa sahip olursa, bir kadının maddi kazancı ne kadar etkilenir?” sorusunu yanıtlamaya çalıştığımızı düşünelim.) Son derece de eski bir model aslına bakarsanız: kökenleri Gauss’a (erken 19. yy) kadar gitse de, “regresyon” terimini icat eden isim olarak Galton’u (geç 19. yy) da bu hikâyede anmak icap eder.**

Gelgelelim, çoğumuzun hatırlayacağı üzere, doğrusal regresyon modeli her ne kadar kullanması ve analiz etmesi kolay olsa da (Stata'ya girip, veriyi yükleyip, “reg kazanç çocuksayısı” yazacaksınız) bir o kadar güvenilirmez.

Regresyon – “Temsil” (Kaynak: www.movienews.ro)

Doğrusal regresyon modelinin güvenilirmez olmasının birçok sebebi var, bunlardan ikisine yoğunlaşacağım. **Birinci sebep**, bu modelin aslında son derece katı varsayımlar altında kurulmuş olması. Sözgelimi, çocuk sayısı-kazanç ilişkisinin doğrusal olduğunu varsayıyor: yani bu modele göre “0 çocuk”tan “1 çocuk”a çıkınca kazançta yaşanan değişim, “1 çocuk”tan “2 çocuk”a çıkınca yaşanan değişime eşit. Takdir edersiniz ki bu makul bir öngörü değil. **İkinci sebep** ise, modelin çok kritik bir şekilde üzerine kurduğu “dışsallık (exogeneity)” varsayımı. *** Bu örnek özelinde, “sahip olunan çocuk sayısı kazançtan etkilenmez, başka (dışsal) faktörlere göre belirlenir” diyor bu varsayım. Takdir edersiniz ki bu da doğru değil: en basitinden bireylerin çocuk sahibi olup olmamaya karar verirken hâli hazırda kazançlarını göz önüne aldıklarını düşünmek çok da çılgın değil.

Peki güzel, doğrusal regresyon modeli güvenilirmez ama ne yapmalı? İşte burada yollar ayrılıyor, iki alternatif ortaya çıkıyor. **Birinci alternatif**, modelin eksik gördüğümüz bütün parçalarını oraya monte etmeye çalışmak. Kısaca “iktisatçi değil miyiz, modellemesek işimiz ne?” diye özetlenebilecek bu yaklaşım, sözgelimi ebeveynlerin çocuk yapma kararlarını kazançlarına bağlayan ayrı bir denklem daha yazıp modele eklemeyi, o denklemde incelenmesi gereken başka bir ilişki varsa onu da başka bir denklemde yazmayı, böylece bir denklemler bütünü yaratıp sonra hepsini birden çözmeyi öngörüyor. Dolayısıyla analiz ettiğimiz şey bütün bir “ilişkiler yapısı” olduğu için, bu denklemler bütününe “**yapısal biçim**” diyoruz. **İkinci alternatif** ise biraz daha nihilist: “madem ben bu ilişkiyi ölçemiyorum, o zaman ölçtüğümü iddia etmeyeyim” diye özetlenebilecek bu yaklaşım ise, açıklayabildiğimiz ilişkiler konusunda çok da fazla iddialı olmamayı esas edinmiş. “Gerçekten dışsallık içeren bir ilişki buldum buldum, bulamazsam o işe hiç bulaşmayacağım” diyerek bütün gayretini doğada dışsallık aramaya adanmış bu yaklaşım, “Neticede ben ilişkiler bütünüyle pek de ilgilenmiyorum. Çocuk sahibi olma kararı nereden geliyor, neden etkileniyor, bunlar işin detayı. Ben sadece ‘çocuk sayısı-kazanç’ ilişkisini inandırıcı bir şekilde ölçmek istiyorum” yaklaşımını şiar edinmiş. Dolayısıyla bu yaklaşımın ilgilendiği obje çocuk sayısı ile kazanç arasındaki “indirgenmiş” ilişki olduğu için, bu yaklaşıma “**indirgenmiş biçim**” diyoruz.

Uzun lafın kisası, mesele bundan ibaret a dostlar. İndirgenmiş biçim der ki, az ölçelim, inandırıcı ölçelim. Yapısal biçim der ki, her şeyi ölçelim, ölçemediklerimizi modelleyip onları da ölçebildiğimiz şeylere bağlayalım. Aç gibi atlayalım her şeye, ölçmediğimiz şey kalsın. (Sanırım bu son cümleyle tarafımı belli eder gibi oldum. Peeh.)

Buraya Nasıl Geldik?

Güzel soru. Doğrusal regresyon modelinin kısıtlayıcı varsayımları en başından beri bilinmekte elbet; e bu durumda bu varsayımların çevresinden dolaşmak için daha genel, daha kapsayıcı modeller yazmak gerektiği de aşikâr. Sorun şu ki, yazabileceğimiz modellerin sınırı olmadığı gibi bunları yazmak için kabul edilmiş genelgeçer bir çerçeve de yok; bu durum ise “model yanlılığı (modeling bias)” denen sorunu ortaya çıkarıyor. Bu da pek tabii önceden beri bilinen bir mevzu, yine de geniş çaplı bir tartışma

malzemesi olması Edward Leamer'ın 1983 tarihli "Let's Take the Con out of Econometrics" [4] isimli pek meşhur makalesiyle gerçekleşiyor. Son derece serbest bir biçimde makalenin başlığını "Kandırmayın Ekonomistleri!" diye çevirmek mümkün. Vakit bulursanız makaleyi birinci elden okumanızı şiddetle tavsiye ederim – önemli fikirler içermesinin yanı sıra okuması da eğlenceli bir makale. Leamer dışsalılık varsayımının dünyada çoğu zaman sağlanmadığından giriyor, ekonometricilerin "daha iyi modelleme" dediği şeyin aslında kendine yontan sonuç bulmaktan ibaret olduğundan çıkıyor.

Leamer'ın makalesi çok uzun süre insanların zihnini kurcaladı kurcalamasına ama iktisat bilimi de son 30 yılda biraz olsun aşama kat etti elbet. Bu husustaki (neredeyse) en güncel tartışmayı takip etmek için, Journal of Economic Perspectives'in Bahar 2010 tarihli sayısına [5] göz atabilirsiniz. Söz konusu sayı "Con out of Econometrics" başlığı altında (Leamer dâhil) tüm babaların Leamer'ın makalesini ve aradan geçen sürede nelerin değiştiğini tartıştığı, altı makalelik bir seçkiye sahip. Bu seçkideki ilk makale ise indirgenmiş biçimin en ateşli savunucularından Angrist & Pischke'nin "The Credibility Revolution in Empirical Economics: How Better Research Design is Taking the Con out of Econometrics" [6] başlıklı makalesi. Kendileri kısaca bu makalede diyorlar ki: "Son 30 yılda biz doğru düzgün araştırma yapmayı, daha güvenilir dışsal kaynaklar kullanmayı, bunlardan güvenilir ölçümler çıkarmayı ve bunların hepsini belli bir disiplin çerçevesinde yapmayı öğrendik." Haksız da değiller, zira Angrist-Card-Krueger gibi Princeton çıkışlı çalışma iktisatçılarının başını çektiği bir nesil, 1980'lerin sonunda "instrumental variables" isimli ölçüm tekniğini inandırıcı bir şekilde kullanıp doğadaki dışsallığı kendi lehlerine kullanmanın yolunu açarak, bir nevi devrim yaptılar. Sözgelimi, Angrist 1998 yılında Evans ile yazdığı bir makalede [7] "ikinci çocuğun cinsiyetinin tamamen şansa bağlı, dolayısıyla dışsal olması" gerçeğinden hareketle ebeveynlerin iş gücüne katılım kararını inandırıcı bir şekilde ölçmeyi başardı. Göreceğiniz üzere bu yaklaşım, ta başından beri sürdürdüğüm çocuk sayısı-kazanç ilişkisi meselesi için alternatif bir çözüm. Özetle diyor ki: "İlk iki çocuğu aynı cinsiyette olan aileler üçüncü çocuğu yapmaya daha meyilliler. O halde bu aileler, tamamen dışsal bir sebepten ötürü fazladan bir çocuk sahibi oluyorlar. E biz de bu ailelere bakalım?" Bu yaklaşımın olumsuz tarafı, takdir edersiniz ki, sadece iki çocuk yerine üç çocuk sahibi olmuş ailelere dair bir şey söyleyebiliyor, daha genel çıkarımlar yapamıyorsunuz. *** Olumlu tarafı ise, ailelerin çocuk yapma kararını modellemekten kaçınıyor, böylece Leamer'ın dem vurduğu model yanlışlığı ihtimalinden kendinizi ayırıştırıyorsunuz. Kısacası az ölçüyor, ama inandırıcı ölçüyorsunuz.

Son on-on beş yılda indirgenmiş biçim yanlılarının yaptığı en büyük atılım ise kalkınma iktisadı alanında oldu. Banerjee & Duflo'nun başını çektiği bir grup kalkınma iktisatçısı, "doğada dışsalılık arayalım" fikrini bir adım öteye taşıyarak "bulamadığımız yerlerde dışsallığı biz yaratalım" dediler ve kalkınmakta olan ülkelerde, aynı doğa bilimlerindeki gibi kontrollü deney (randomized controlled trial) gerçekleştirmeye dayalı yeni bir literatürün yolunu açtılar. Kalkınma iktisadı metodolojisinin gittiği en son yer daha geniş bir tartışma konusu ve ayrı bir yazıyı hak ediyor, o yüzden bunun ne denli doğru bir metot olduğu konusunu sonraki yazılara bırakacağım. Bu yazı özelinde vurgulamak istediğim şey ise, indirgenmiş biçim savunucularının vardığı en son noktanın "millele rastgele çocuk dağıt, yıllar sonra git kazançlarını ölç" fikrine çok yaklaşmış olması. (Yok, bu makale henüz yazılmadı, ama ellerinde olsa bunu da yazacaklar, yalan yok.)

Benim bu hususta vurgulamak istediğim nokta ise, son otuz yılda hem yapısal hem de indirgenmiş biçim savunucularının en çok hoşuna giden gelişmelerin, aslında "iktisat dışı" gelişmeler olması. Şöyle ki: bundan otuz-kırk yıl önce yapısal biçimcilerin önündeki en önemli engel, yeteri kadar güçlü bilgisayarlara sahip olamamamızdı. Zira zamanın bilgisayarlarıyla çok fazla değişkenli birden fazla denklemi çözmek pratikte imkânsızdı.***** Son yıllarda teknolojinin gelişimi ise artık bu (eskiden imkânsız olan, şimdi ise sadece "günler alır ama yapılır" dediğimiz) ölçüm metotlarını mümkün kıldı, dolayısıyla yapısal biçimcilerin eline büyük bir koz verdi. Öte yandan indirgenmiş biçimciler de boş durmadılar: son yıllarda artan mali güçlerini ve eser miktarda politik etkilerini yukarıda sözünü ettiğim "kalkınma iktisadının yeni istikameti"ni yaratmak, kalkınmakta olan ülkeleri bu kontrollü deneylere ikna etmek ve kendi araştırma vizyonlarını desteklemek için kullandılar. Sözün özü, teknoloji bir tarafa yararken, iktisat araştırmasının mikro-siyaseti diğer tarafa yattı. Son yıllarda iyice şiddetlenen bu tartışmada, bu iktisat dışı faktörlerin de ciddi manada payı olduğunu düşünüyorum.

Kim Nerede Duruyor?

Yukarıda biraz bahsettim: önde gelen indirgenmiş biçimciler ya "geç 80'ler-erken 90'lar" çıkışlı çalışma iktisatçıları (Angrist-Card-Krueger, hepsi de Orley Ashenfelter'in ya öğrencisi ya da etkisi altında almış isimler), ya da yeni dönem kalkınma iktisatçıları (Banerjee ve Duflo'nun başını çektiği J-PAL [8] tayfası).

Spesifik olarak kimlerin indirgenmiş biçimi desteklediğinden ziyade (ki kalkınma iktisatçılarının yapısal biçime de sıcak baktıkları, çalışmalarında yer yer başvurdukları görülüyor) asıl vurgulamak istediğim, çalışma ekonomisi/kamu iktisadı gibi “uygulamalı mikro iktisat” alanlarında indirgenmiş biçimin giderek geçer akçe hâline gelmesi. Öte yandan bilhassa endüstriyel organizasyon ve makro iktisat gibi alanlarda yapısal biçime başvurmak daha yaygın görülüyor: en meşhur yapısal biçim makalelerinden biri olan 1995 tarihli “Automobile Prices in Market Equilibrium” [9] makalesinin bir endüstriyel organizasyon makalesi olmasının da bunda payı var. Yapısal biçimin önde gelen savunucularından Angus Deaton’ın bu yıl, en mühim doğrusal-olmayan ölçüm metotlarından Generalized Method of Moments’ın babası Lars Peter Hansen’in üç yıl önce Nobel ödülünü almış olması da yapısal biçimcilerin hoşuna giden gelişmeler.

Angus Deaton (Kaynak: www.cnnturk.com)

Yine de ben bu konuyu “iki yanda iki grup” şeklinde karikatürize etmenin fazla basitleştirici bir yaklaşım olduğunu düşünüyorum kendimce. (“Ula kaç sayfadır yazdığı şeye bak, şimdi dediğine bak?” dediğini duyar gibiyim sevgili okur. Çok ayıp, yapma öyle şeyler.) İlk paragrafta “meseleyi çok basit şekilde görselleştirmek gerekirse” demiştim, tamam işin özünü daha görünür kılmak uğruna bu tarz basitleştirmeler yapılır (neticede her iktisadi model kurduğumuzda yaptığımız bu değil mi?), ama artık daha karışık bir model kurmanın zamanı geldi. Ben bu meseleyi şahsen tek boyutlu bir spektruma benzetiyorum; her akademisyen bu spektrumda nerede duracağını seçiyor. Spektrumdaki noktaları karakterize eden asıl değişken ise bizim iktisatta aşına olduğumuz bir kavram: “trade-off”. (Üniversitedeki iktisat hocam “trade-off” kavramının tam Türkçe karşılayıcısının olmadığını söylüyordu, kendisine hak veriyorum.) Şöyle ki, bir iktisatçı olarak her model kurduğumuzda şu trade-off’u yaşıyoruz: “daha güçlü sonuçlar elde etmek için daha güçlü varsayımlar koymalısın.” Aynısı pek tabii ekonometrik modellerde de var: daha genelleşebilir, daha güçlü sonuçlar için (mesela “her bir çocuk kazancı bu kadar etkiler”) daha güçlü varsayımlar koymak zorundasınız (doğrusallık varsayımı). Ters taraftan güçlü varsayımlar koyamazsanız (dışsallık varsayımını kabul etmek istemezseniz) sonuçlarınız da daha az genelleşebilir oluyor (“iki yerine üç çocuğa sahip olmak kazancı bu kadar etkiler” gibi sonuçlar). Zannımcıca bizim yapısal biçimci dediğimiz insanları ayıran temel özellik, daha çok varsayım yaparak daha güçlü sonuçlar elde etmeye niyetli olmaları. Tabii bu varsayımlar doğrusallıktan daha sofistike varsayımlar, ama işin özü aynı noktaya çıkıyor: ekonometrik modellerin zayıflıklarını daha çok varsayım/daha karmaşık modeller koyarak çözme eğilimi. Bir manada yapısal biçim, ekonometricinin **kendi modelleme yeteneğine** güvenmesini gerektiriyor. Tam aksi olarak indirgenmiş biçimciler ise “az varsayım koyayım, genellenemez sonuç almaya razıyım, yeter ki inandırıcı olsun”dan yana koyuyor tavrını. Bu tavrın arkasında ise “varsayım koymanın sınırı yok, nerede duracağımızı bilmenin yolu yok, dolayısıyla en iyisi doğanın bize sağladığı (ya da kendimiz oluşturduğumuz) dışsallıktan çıkarabildiğimizi çıkarmak ve bununla yetinmek” gibi bir duruş var. Sonuç olarak indirgenmiş biçimin temelinde **kendi modelleme yeteneğinden çok doğanın dışsallığına** güvenme yatıyor diyebiliriz.

Şimdi tabii bir üst paragrafta bahsettiğim analiz de ister istemez fazla basitleştirilmiş – aslına bakarsanız indirgenmiş biçimcilerin **doğaya değil ama kendi doğada dışsallık bulabilme kabiliyetlerinede** daha çok güvendiklerinden bu yolu seçtiklerini söylemek ve bunun üzerinden yeni bir tartışma başlatmak mümkün. Ama tıpkı yapısal biçim gibi, burada da bir sonraki tartışmanın sınırı yok. Dolayısıyla ben de meseleyi özetleyebilme kabiliyetime güvenmeyi tam bu noktada kesiyor ve mevzuyu kapatıyorum. Nihai sonuç: indirgenmiş biçim-yapısal biçim ikilemi “doğaya mı güvenelim, kendimize mi?” gibi yarı-felsefi bir

tartışma üzerinden açıklanabilir. Dolayısıyla nerede duracağınızı seçmek için, bir iktisatçı olarak doğanın size sağladıklarına mı yoksa kendi analiz kabiliyetinize mi daha çok güvendiğiniz konusunda bir pozisyon almanız gerekiyor.

Peki Hangisi?

İktisatçılarla yeteri kadar vakit geçirdiyseniz, genel olarak “peki hangisi daha doğru?” tarzı sorulara kesin yanıtlar vermekten imtina ettiğimizi fark etmişsinizdir. Dolayısıyla ben de en kolay yolu seçecek ve iktisatçıların en sevdiği yanıtı vereceğim: “It depends.”

Yani şimdi işin şakası bir yana, burada kalkıp “şunu yapın bunu yapın” diyecek, zaten on yıllardır tartışılan şey hakkında “bence şu daha iyi” diye fikir beyan edecek ağırlığım yok. Benim bu noktada yapmak istediğim şey, ufak çaplı bir tespit. O tespit de şundan ibaret: bu soruya verdiğiniz cevabın, iktisat biliminin ne amaçla kullanılması gerektiği hakkındaki düşüncenizle son derece yakından alakası var. Bu çıkarımı, indirgenmiş ve yapısal biçimin görece olarak daha yoğun kullanıldığı alt disiplinlere bakarak da yapmak mümkün. Örneğin kalkınma ekonomisi, çalışma ekonomisi ve kamu iktisadı gibi (indirgenmiş biçimi benimseyen) disiplinler daha çok “tedaviye yönelik” disiplinler. “Fakir insanların sürdürülebilir şekilde para kazanmalarını en verimli nasıl sağlarız?”, “x politikası insanların işgücüne katılım oranını yüzde kaç etkiler?” gibi, alttaki mekanizmayı anlamadan da neyin işleyeceğine dair bir fikir sahibi olmak istediğimiz soruların ağırlıkta olduğu dallardan bahsediyoruz. Bu bağlamda bu disiplinler, odağı bakımından, biraz daha tıbbi andırıyor: temel amaç tedavi etmek. Öte yandan endüstriyel organizasyon ya da makro iktisattaki sorular daha çok ekonomik ajanların karar verme süreçlerini anlama odaklı. “Şirketler fiyatlama politikalarını nasıl yapıyorlar?”, “Bireyler uzun vadeli optimizasyon kararlarını nasıl veriyorlar?” gibi soruları merkezine alan bu disiplinler, neyin çalıştığını belirlemek için önce onun neden/nasıl çalıştığını anlamayı ön koşul olarak kabul ediyorlar. Bu bağlamda ben bu disiplinleri tiptan ziyade biraz daha kimyaya benzetiyorum. (Çok da anladığımdan değil he, kafamıza göre ayırım yapıyoruz işte.) Tabii ki bu dallar arasında böyle kaba bir kategorizasyona gitmek de biraz haddinden fazla basitleştirmeye kaçıyor, bunun farkındayım. Yine de verdiğim mesajı aktarabilmek için biraz basitleştirme kaçınılmaz – ama, anladınız işte siz onu.

Varmaya çalıştığım nokta şu: tıp da kimya da son derece saygı duyulması ve nihai olarak yaşam kalitemizi arttırmaya ant içmiş bilimler. Yaşam kalitesini arttırmanın doğru yolu direkt olarak hangi ilacın işe yaradığını keşfetmek de olabilir, doğadaki etkileşimler üzerine daha derin bir anlayışa sahibi olmak da. Bu işin mutlak doğru yolu yok. Benzer bir ikirciklilik, iktisat bilimi içerisinde de var. İster doğrudan işe yarayan iktisat politikaları geliştirmek isteyelim, ister piyasalardaki etkileşimleri daha iyi anlamak, neticede hepimiz insanlığa katkıda bulunmak amacıyla yola çıkıyoruz. Bu uğurda değişen şeyler ise, sorduğumuz sorular ve kullandığımız metotlar oluyor. Bu bakımdan hem yapısal biçimi hem de indirgenmiş biçimi birer metot olarak değerlendirmek ve sorduğumuz soruya bağlı olarak işimize daha çok yarayacak metodu seçmek hepimizin en doğal hakkı ve vazifesi. Bu durumda ise “yapısal biçimi mi kullanalım, yoksa indirgenmiş biçimi mi?” sorusu, dolaylı olarak çok daha derin bir soruya bağlanıyor: “İktisat bilimi ne için var?”

Şimdi düşünüyorum da, dünyadaki bütün sorular eninde sonunda buna bağlanmıyor mu zaten? (KIPS.)

**Kendime not:* “ölümlü edebi eser” ile “ölümsüz edebi eser” arasındaki farkı incele. Potansiyel ayrım: Ay Yapım ikincisinin dizisini çeker, birincisininkini çekmez.

***Yan bilgi:* Galton bu tekniği, yukarıdaki kalıba uygun şekilde “Anne-babanın boyunu birer cm arttırırsak çocuğun boyu kaç cm artar?” sorusunu yanıtlamaya çalışırken icat etmiş; tekniğin ismi de oradan geliyor. Zira çalışmaları sonucunda bulmuş ki, çocuğun beklenen boyu anne-babanın boyu ile toplumun ortalama boyu arasında kalıyor. Yani mesela anne-babanın boyu 1.80 cm, ortalama boy ise 1.70 cm ise, çocuğun beklenen boyu 1.70 cm ile 1.80 cm arasında. Dolayısıyla her yeni nesilde bireylerin boyu ortalama boyu biraz daha yaklaşıyor. Galton bu gözlemine “regression toward the mean (ortalamaya doğru geri çekilme)” ismi vermiş; sonra da tekniğin adı “regression (geri çekilme)” kalmış oradan.

****Cehaletimi mazur görün, hiç Türkçe ekonometri dersi alma fırsatım olmadı, dolayısıyla exogeneity’nin Türkçesinin ne olduğunu öğrenme fırsatım da olmadı. İnternetteki aramalarım “dışsallık” olduğunu iddia ediyor ama dışsallık “externality” demek bence. Bilemiyorum Altan.*

*****Bu bahsettiğim teorik bir karşılığı var elbet: Angrist & Imbens’in LATE (Local Average Treatment Effect) teoremi tam da bunu söylüyor. Çok daha detaylı bir tartışma için Angrist & Pischke’nin “Mostly Harmless Econometrics” isimli kitabını şiddetle öneririm.*

******Aslına bakarsanız “maximum likelihood” tekniği yerine doğrusal regresyon modelinin “temel ekonometrik metot” olarak kabul edilmesinin de en büyük sebebi bence bu, ve uzun vadede bu da*

değişebilir diye düşünüyorum. Zannımca maximum likelihood hem insanın kafasına daha çok yattıyor, hem de daha kapsayıcı. Doğrusal regresyonun artışı hesaplamasının kolay olması, ama zaten bu işi biz yapmıyoruz artık. Aramızda matris çarpan kim kaldı?

Kaynaklar

- [1] https://scholar.google.com.tr/scholar?q=a+tale+of+two&btnG=&hl=en&as_sdt=0%2C5
- [2] https://scholar.google.com.tr/scholar?q=%22a+tale+of+two%22&btnG=&hl=en&as_sdt=0%2C5
- [3] <http://iopscience.iop.org/article/10.1086/592346/pdf;jsessionid=2C018F8FE51CFBE4D68E54584AEE40AD.c4.iopscience.cld.iop.org>
- [4] <http://www.jstor.org/stable/1803924>
- [5] <http://www.jstor.org/stable/i25703494>
- [6] <http://www.jstor.org/stable/25703496>
- [7] <http://www.jstor.org/stable/116844>
- [8] <http://www.povertyactionlab.org>
- [9] <http://www.jstor.org/stable/2171802>

İncir Yaprağı İle Saklanan Gerçek: Schopenhauer Felsefesinde Cinsellik – Abdullah Onur AKTAŞ

Doğduk. Öleceğiz. Şu an varız. Ve insan denilen bir canlı türüne mensubuz. Buraya kadar iyi hoş fakat insan olmak da ne demek? Bu soru kafamızı bin yıllardır kurcalıyor. Ve cevap bulduğumuza inanıyoruz. İnsan olmaya dair cevabımız da kabaca şöyle: “Biz evrenin merkezindeyiz. Hatta evrendeki bütün deveran bizim etrafımızda cereyan ediyor. Biz bütün diğer canlılardan farklıyız. Ve biz, bedenden ziyade zihin veya ruh olan pek matah varlıklarız.” Kafamızda kendi türümüzle ilgili kurduğumuz fantezi kabaca böyleydi/böyle. Bu fanteziye sıkı sıkıya tutunduk. Bu sayede kendimizi çok değerli hissettik/hissediyoruz. Fakat ne var ki tarih içerisinde insan olmanın anlamına dair imajımız sürekli sarsıldı. Önce birileri çıkıp dünya yuvarlak dedi. Bunu anlamadık: “Nasıl, ya? Şimdi biz evrende merkezi bir konumda değil miyiz?” Sonra başkaları çıkıp bütün canlılarla akraba oluşumuzdan bahsetti, gene hoşumuza gitmedi: “Nasıl yani? Şimdi ben diğer canlılardan çok da farklı değil miyim?” İmajımız sarsıldıkça canımız sıkıldı. Oysa evrendeki sayısız galaksiden biri olan Samanyolu’ndaki sayısız yıldızdan biri olan Güneş’in etrafında dolanıp duran Dünya adını verdiğimiz ufacık bir gezegenciğin üzerindeki birtakım canlılar oluşumuz düşüncesi ile bütün böbürlenmelerimiz, asabiyetimiz, gerginliklerimiz, nefretlerimiz, anlayışsızlıklarımız, önemsiz mutsuzluklarımız, hırslarımız bizi terk edebilir ve hatta var olmanın yalın hazzı yüreklerimizi sarabilir. O nedenle bence imajımızı sarsan düşünürlerden korkmamak gerek.

İşte bu imaj sarsan düşünürlerden birisi de Schopenhauer’dır. O, sadece hayatın değeri ile ilgili düşünceleri ile değil aynı zamanda çok fazla kıymet attığımız romantik/cinsel aşk ile ilgili düşünceleri ile de sarsıcı olmuştur. Bu konuda yazdıkları zamanının çok ilerisindedir ve kendisinden sonra gelenleri de etkilemiştir (Yazının konusu bu olmamakla birlikte kısaca söylemekte fayda var: Freud’un bahsettiği bilinçaltı, seks, psikolojik bastırma gibi konular Schopenhauer’da çoktan mevcuttur. Freud’un kendisi bunu açık bir şekilde ifade etmeyi sevmese de Schopenhauer’dan etkilenmiştir[1]). Schopenhauer’ın aşka yaklaşımı romantiklerin, şairlerin, bestecilerin bahsettiği aşka benzemez ve O, aşk konusuna soğukkanlı bir sükûnetle belirli bir mesafeden felsefi bir gözle bakar. Ve ister istemez kendi aşkımızın biricikliği ve özel oluşuna dair fantezilerimize de meydan okur.

Fakat müsaadenizle aşk konusunda ilerlemeden önce Schopenhauer felsefesinin konumu ile ilgili söylemeden geçmek istemediğim iki husus var. Bunlardan birincisi, işlediğimiz konu ister hayatın değeri ve anlamı olsun ister aşk olsun, Schopenhauer felsefesinin çok önemli olduğu. Öyle inanıyorum ki Batı artık Schopenhauer ile doğrudan veya dolaylı hesaplaşmadan hayatın değeri ile ilgili rahatlıkla söz söyleyemiyor: “Schopenhauer’ın önümüze çizdiği kapkaranlık hayat resmi ile ne yapacağız? Hayatı nasıl değerlendireceğiz.” Zira -kültürle ilgili olup- Schopenhauer’un kendisini ciddiye almayanlar bile en azından onun etkilediklerinden birisini ciddiye alıyordur diye düşünüyorum (Beckett, Tolstoy, Mahler, Wagner, Nietzsche, Freud, Liszt ...). Ve ikinci husus da Schopenhauer felsefesinin ülkemizdeki durumu ile ilgili. Dürüst olalım, ülkemizde ne yazık ki Schopenhauer hala tam olarak anlaşılmamıştır. Schopenhauer’ı bizim coğrafyamızda ilk kez Ahmed Midhat (1844-1912) eleştirmiştir. Onun *Schopenhauer’ın Hikmet-i Cedidesi* adlı kitabı, özelde Schopenhauer felsefesine, genelde de felsefenin ta kendisine saldırmanın (zira hikmet arayışının kendisi Ahmed Midhat’a sorunlu görünüyor çünkü bizim zaten ona sahip olduğumuzu düşünüyor) Türkiye’deki prototipi gibidir.[2] Ahmed Midhat Efendi Schopenhauer ile ilgili sadece ikincil kaynak niteliğinde tek bir kitabı okumuş ve buna dayanarak yaptığı eleştiriler de yüzeysel kalmıştır. Fakat ne yazık ki Schopenhauer felsefesinin okumadan da eleştirilebileceğine dair kanı adeta baki kalmıştır.[3] Elbette bu durum değişecek. Schopenhauer felsefesi bizim coğrafyamızda da er ya da geç güzelce çevrilecek ve anlaşılacak ve bu mümbit felsefeden nice düşünceler ve düşünürler filizlenecektir.

Şimdi dönelim Schopenhauer felsefesinde aşk konusuna.

I. Aşk derken?

Schopenhauer felsefesinde aşktan bahsediyoruz. Fakat şunu belirtmem gerekiyor ki kastettiğim sadece Schopenhauer felsefesinde derinlemesine işlenmiş olan heteroseksüel cinsel çekimden ibaret. Bunun dışında Schopenhauer aşk başlığı altında pek çok tali konudan da bahsetmiştir. Fakat yazının dağılmaması adına bunları dışarıda bıraktığımı da belirtmem gerekiyor. Örneğin Schopenhauer’ın eşcinsel aşktan, özellikle de erkeklerin birbirlerine duydukları ilgiden bahsettiği pasajları vardır. Fakat bu başlı başına ayrı bir çalışmanın konusu olurdu. Aynı zamanda Schopenhauer, aşk intiharlarından, âşıkların mutsuzluklarından, cinsellik sonrası pişmanlıklardan, çiftlerin birbirinden hoşlanırken ne gibi

özellikleri göz önünde bulundurduklarından, evliliklerden, ihanetlerin altında yatan mantıktan da bahsetmiştir. Eğer tüm bunları bu yazıda tartışmaya çalışırsam konu fazlasıyla genişleyecektir.

Bir de gelelim bu yazının da temel kaynağını oluşturacak olan *Aşkın Metafiziği* adlı kitaba. Bu kitap - eğer güzelce çevrildiyse- kendi başına okunabilir fakat yine de bilmekte fayda var, o da aslında bu kitabın Schopenhauer'ın *İsteme ve Tasavvur Olarak Dünya* adlı kitabının ikinci cildinin 44. Bölümü oluşudur. Daha sonra herhalde özel ilgi çekmiş olsa gerek ki ayrı bir kitap olarak da yayınlanmıştır. Aşka gelince... Âşıklar birbirlerine olan sevgilerinde cinselliğin çok ötesinde bir tutkunun olduğunu iddia edebiliyorlar. Şairler, besteciler ve romancılar sıklıkla aşk hakkında yazıp çiziyorlar. Televizyonlarda, arabalarda, evlerde dinlediğimiz neredeyse bütün şarkılar aşkla ilgili. Tüm bunların haricinde neredeyse her gün "aşk" cinayetleri işleniyor, intiharlar gerçekleşiyor; aşkından delirenler oluyor; kimileri yemeden içmeden kesiliyor; aşk için kimisi sağlığından, kimisi mevkiinden, kimisi de mal varlığından olabiliyor... Schopenhauer'ın bu konuda sorduğu soru, bence çok eğlenceli olmasının yanında çok da haklı bir sorudur:

Bütün bu gürültü ve yaygara neden? Bu telaş, velvele, ızdırıp ve eziyet de nedir? Aslında sadece her Ahmet'in Ayşe'sini bulmasından başka nedir ki bu? Neden böylesine basit bir oyun sürekli insanın güzelce düzenlenmiş hayatını taciz eder ve kafa karışıklığı getirir ki?[4]

Schopenhauer felsefesinin aşka yaklaşımını inceliyoruz ve daha önce de söylendiği gibi bahsedilen, bir erkeğin ve bir kadının birbirine duydukları çekim. Schopenhauer insan hayatında bu kadar merkezi rol alan cinsellik ve aşk gibi mevzuların yeterli derinliklerde işlenmemiş olmasına ve kendisine dobra dobra cinselliği işleyen bir selef filozof bulamamasına şaşırarak konuya başlıyor. Ve aslında temelde söylediği şudur: Biz her ne kadar aşk denilen duyguya birbirinden süslü kılıflar giydirsek de, aslında bilinçaltı düzeyde işleyen, sadece gelecek neslin belirlenmesi sürecidir. Yani bizler hayat sahnesine türümüzü temsilen çıkıyoruz ve türün isteği bizim nasıl bir rol alacağımızı belirliyor. Aşkı istediğimiz kadar idealize edelim ve bu konudaki tutumlarımızın özgür olduğunu düşünelim, aslında yaşama istencinin kuklalarımız ve bu konuda özgür falan da değiliz.

Konunun biraz daha berraklaşması için Schopenhauer'ın sistemine kuşbakışı bir şekilde bakalım. Onun sisteminde varlığın temel ögesi istemdir (*Wille*). Aslında kavramlarla ifade edilemeyen bu öze, bir ipucu olması adına Schopenhauer "isteme" adını verdiğini belirtmiştir. İsteme varlığın esası, özü ve cevheridir, zaman ve değişimin dışındadır; dolayısıyla akıl ile algının ötesindedir.[5] Görünümler veya tasavvurlar (*Vorstellung*) ise bu temel istemenin yansımalarıdır. Veya başka bir ifadeyle var olan her şey (tasavvurlar) aynı özü (isteme) paylaşırlar. İnsan hayatının özü de istemdir. Ve isteme kör ve amaçsız olduğu için insan da istemenin bir kuklası olarak ızdıraba mahkûmdur; zira isteme insanı acı çekme ile can sıkıntısı arasında sürükler durur. İsteme, Karagöz-Hacivat oyununda arkada her şeyi kontrol eden Hayâlî gibidir ve birey ise perdede yansıyan geçici bir görüntü... İşte bu durumda insanın erişebileceği en yüksek merteye ölmeden önce bu hayat oyunun nasıl oynandığını fark edip dünyaya kazık çakma veya her tür hırsla veda etme olabilir.

Bu tabloda isteme cansız dünyadan canlı dünyaya kadar ifadesini bulmaktadır. Canlılar dünyasında isteme, türün [*Gattung*] istemesi olarak ortaya çıkar. Yani ister inek, ister kuş, ister çam, ister eşek, ister papatya, ister karınca, isterse de insan olsun, bireyler gelip geçici iken tür devam etmek ister. Bireyler, türün amaçlarının sadece kuklaları veya oyuncakları gibidir. Tür kendisini, bireylerin üreme isteği ile garanti altına almaya çalışır. Hepsi bu. İşte bu nedenlerle de cinsellik bizim varlığımızın özünde durur. Biz istediğimiz kadar akıllı varlıklar olduğumuzu düşünelim, aslında aklımız dediğimiz şey sadece dürtülerimizin kölesi olan bir araçtır ve iki insan âşık olduklarında -bunu istedikleri şiirsel hislerle ifade etsinler- aslında onlar vasıtasıyla konuşan doğadır ve doğanın derdi belirli özelliklere sahip yeni bir bireyin doğmasıdır.[6] Bizler yüzeyde bir takım bilinçli tercihlerle hareket ediyor görünebilir ve aşkımızı idealize edebiliriz fakat alttan alta başka süreçler işlemektedir. Yani tüm o göz süzmelerin, işveli bakışların, cilveleşmelerin vs. kendimize has özel yaşantılar olduğunu düşünsek de aslında doğanın bir sonraki neslin kaliteli üretimi için gerçekleştirdiği bir takım tetkikler harici bir şey olmamaktadır. Öyleyse bizler tamamen kendimize has bir şekilde âşık olduğumuzu düşündüğümüzde olan şey, aslında içimizde işleyen istemenin emirlerine uygun bir şekilde gelecek nesli sağlıklı ve bize göre daha gelişkin yapabilecek eşi seçmekten ibarettir. Ve komik olan şey şudur ki örneğin bizler tutkulu bir şekilde âşık olduğumuzu hissederken aslında olan, türün bekası için içimizde işleyen dürtülerin şiddetidir.

Türde nesneleşmiş isteme, türe ve dolayısıyla bireye emrediyor. Bu emir ile hareket eden “âşık” ise karşı cins ile birlikte olursa sonsuz bir mutluluğa boğulacağı yanılsamasıyla doluyor. Veya başka bir ifadeyle isteme, bireyi “sevdiğin kişiye ulaşırsan mutlu olursun” yanılsamasına sokuyor. Fakat cinsel arzu tatmin olduğunda o beklenen ulvi mutluluk gelmiyor. İsteğin tatmin olması ile duygu yoğunluğu da yok olup gidiyor. Türküde de dendiği gibi “sevda baştan gitmiyor, sarılıp yatmayınca” (Tabii tüm bu noktalardan hareketle Schopenhauer’ın evliliklerin de büyük bir kısmının mutsuzlukla sonuçlanacağını belirtmesine de şaşmamak gerek. Zira iyi bir birliktelik için cinsel çekimin ötesinde nadir bulunan anlayış, ilgi alanları ve ince zevklere sahip mizaçların dostluğu gerekir[7]).

II. Aşk doğaldır. Demek ki her şey yolunda...

Schopenhauer’ın cinsellik konusunda yazdıkları, hayatın değerinin üzerine kocaman bir soru işareti yerleştirdiği felsefi sistemi içerisinde gayet tutarlıdır. Ben bu felsefenin hayatın komedisini mi yoksa gerçeğini mi anlattığı konusunda bazen emin olamıyorum. Ama bu yazının girişinde de belirttiğim gibi, insanın kendisini evrende merkezi bir konumda hissetmesine bir meydan okuma olduğu bana açık görünüyor. Karşımızda bütün varlıktan kopuk bağımsız bir insan anlayışı yok. Tam tersi tamamıyla doğal bir insan var. Ve biz kendimizi her ne kadar “akıl” olarak görsek de Schopenhauer istemenin –yani hayatın temel motorunun- cinsel organda ifadesini bulduğunu söylüyor. [8]

Schopenhauer aşka abartılı bir önem atfedilmesinin karşısında, sakın ve doğal bir konumdadır. Fakat şunu da özellikle belirtmek gerekir ki aşkın doğallığını görmeyip onu kötüleyenlerle aynı safta kesinlikle değildir. Schopenhauer’ın aşkı çok idealize edenlere hatırlattığı, aşkın ve cinsel çekimin doğal bir şey oluşudur. Aşk belki Schopenhauer’ın dediği gibi mutluluk vadeden bir yanılsamadır; fakat aşkın doğallığı düşünce, aynı zamanda birbirini seven insanların, gençlerin aşklarına anlayış ve saygı ile yaklaşmanın

tohumlarını içeren şifalı bir düşüncedir. Aşk gibi doğal bir duyguyu bir takım toplumsal baskılardan dolayı insanların gizli gizli yaşamaya çalışması bana üzücü görünüyor. Ahlakı, sadece cinselliğin yasaklanması sanan boş düşüncelerin, bağınaz anlayışların ve inançların baskısında insanlar birbirlerini kaçamak şekilde sevmek zorunda kalıyorlar. Seven insan gereksiz yere saklanıyor veya korkuyor. Tüm bunlar bir yana aşkın doğallığını idrak edemeyen baskıcı toplumlarda pek çok cinsel ve ruhsal sıkıntılar ortaya çıkıyor. Erkek egemen toplumlarda “erkeklik” ve cinsellik özdeşleştirildiğinden erkek, aşkın doğallığını bir türlü göremiyor ve sürekli kendini ispat çabasında pek çok cinsel sorunlara batıyor; fakat bunlardan da bahsedemiyor –zira “erkekliği” söz konusu- ve daha da batıyor. Kadın ise erkeğe karşı bir görev bilinciyle cinselliğe yaklaşırken, kendi cinselliğini önemsemeyebiliyor. Ve karşımıza gereksiz gergin, huzursuz, kasıntılı, sinirli, tahammülsüz kadınlar ve erkeklerden oluşan bir toplum modeli çıkıyor. Baskıcı toplumlarda yetişmiş erkek ve kadınların cinsel sıkıntıları, cinselliğin doğal oluşunun bilinciyle düzelebilir. İşte bu noktada aşkın doğallığı bilinci, bizi gereksiz kasıntılarımızdan ve baskıcılığımızdan çıkarabilir.

Schopenhauer’a göre hayatın özü anlamsız ve kör olduğu için onun yansıması olan insanın da uğraşları saçma ve boştur. Dolayısıyla dünyadan da herhangi müspet bir anlam beklememek gereklidir. “Ve sonsuza dek mutlu yaşadılar” diye biten ilahi aşk hikâyelerine inanmak da bu durumda saflık olacaktır. Zira hayata sıkı sıkıya tutunma çabası ve “mutlu olmam gerek!” düşüncesinin kendisi mutsuzluk ve huzursuzluk kaynağının ta kendisidir. Fakat bu düşüncenin kendisi şaşırtıcı biçimde ferahlatıcı da olabilir. Hayata biraz mesafeli bakabilmek yanında sükûneti ve anlayışı da getirecektir: “Mutlu olma adına, dünyanın debdebesine daldığım için acı çekiyordum. Tüm bu gürültü patırtıya şimdi uzaktan da bakabiliyorum. Artık sakınım. Oh.”

Kaynakça

- 1.Ahmed Midhat, Schopenhauer’ın Hikmet-i Cedidesi (Konya: Çizgi Kitabevi, 2013)
- 2.SCHOPENHAUER, A., The World as Will and Representation-Volume II, Çev. E.F.J. Payne (New York: Dover Publications, Inc., 1969), 534.
- 3.YOUNG, J. Schopenhauer, (London & New York: Routledge: 2005) 238-241. Notlar

Notlar

- [1] İlgilenenler için bkz. Julian Young, Schopenhauer, (London & New York: Routledge: 2005) 238-241.
- [2] İlgilenenler Çizgi Yayınevinin hazırladığı Osmanlı Felsefe Çalışmaları serisi içerisinde Ali Utku ve Erdoğan Erbay’ın sadeleştirmesi ile sunulan Schopenhauer’ın Hikmet-i Cedidesi adlı kitabı inceleyebilirler: Bkz. Ahmed Midhat, Schopenhauer’ın Hikmet-i Cedidesi (Konya: Çizgi Kitabevi, 2013)
- [3] Schopenhauer’a yapılan yalan yanlış eleştiriler bir yana, onun felsefesinin çevirileri de ne yazık ki – her ne kadar iyi niyetli olsalar da- okuyucuyu yanlış yönlendirebilmektedirler. Bence bu mümbit felsefe kötü/yanlış/eksik çeviriler, Schopenhauer’ın aslında sadece birkaç kitabı varken makalelerinin kitapmış gibi basılması ve bunların Schopenhauer’ın felsefesini oluşturan ana gövde sanılması, ana metnin hala tam olarak çevrilmemiş olması gibi sebeplerden anlaşılmamış olarak durmakta. Ve Schopenhauer felsefesinin hayati kavramı olan Wille de yanıltıcı bir şekilde sürekli “irade” olarak çevrilmektedir. İrade kelimesinin Almanca karşılığı Willenskraft iken Wille kelimesini “isteme” veya “istenç” karşılamaktadır. Ben “isteme” kelimesini tercih ediyorum.
- [4] Arthur Schopenhauer, The World as Will and Representation-Volume II, Çev. E.F.J. Payne (New York: Dover Publications, Inc., 1969), 534. (çeviriler bana ait)
- [5] Bu kısım paradoksal görünüyor olabilir: Yani, bilinemez bir şeyden nasıl bahsedebiliriz? Bu başlı başına bir tartışma konusudur. Schopenhauer’ın bu konudaki yaşlılık açıklaması ise “isteme”nin bilinemeyeceği ancak sezilebileceği veya ona yaklaşılabileceği yönünde.
- [6] Age. 535.

[7] A.g.e.
[8] A.g.e. 259.

558.

Görseller: *Klimt'in Aşk, Tatmin ve Öpücük isimli tablolarıdır.*